

Våldsutsatta kvinnor

Ett utbildningsmaterial för
socialtjänstens personal

Artikelnr. 2009-126-237

Tredje upplagan reviderad och publicerad
www.socialstyrelsen.se, augusti 2009

Första tryckta upplagan publicerades 2003

Förord

Kvinnomisshandel har de senaste åren uppmärksammats allt mer, såväl i den allmänna debatten som i konkreta åtgärder. Våld mot kvinnor är ett omfattande och angeläget samhällsproblem. Regeringen har i sin proposition *Kvinnofrid* (Prop. 1997/98:55) pekat på att det är ett problem med många sidor, som angår stora delar av samhället. Genom förändringar i lagstiftning med bl.a. annat införande av brottet *Grov kvinnofridskränkning* har regeringen markerat att våld mot kvinnor i nära relationer är ett allvarligt brott.

Regeringen gav 1997 Rikspolisstyrelsen i uppdrag att i samråd med Domstolsverket, Riksåklagaren och Socialstyrelsen genomföra fortbildning av personal inom rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården (*Myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor (A97/3077/JÄM)*). Uppdraget kan sägas vara en fortsättning på 1991 års uppdrag om vidareutbildning för personal inom berörda myndigheter i propositionen om ny jämställdhetslag *Olika på lika villkor*, 1990/91:113.

Avsikten med detta utbildningsmaterial är att erbjuda personal inom socialtjänsten möjligheter att förvärva och fördjupa sina kunskaper om våld mot kvinnor. Detta ska i sin tur leda till förbättrade metoder i omhändertagande och bemötande av kvinnor utsatta för våld, barn som bevittnar våld i hemmet samt adekvata stöd- och behandlingsinsatser för män som misshandlar. Den syn på våld mot kvinnor som redovisas i detta material, som ett mångfacetterat samhällsproblem, ställer krav på myndighetssamordning.

Materialet om socialtjänstens arbete för kvinnor som utsatts för våld ingår i ett gemensamt utbildningsmaterial som publiceras av Rikspolisstyrelsen, *Kvinnofrid – ett utbildningsmaterial beträffande mäns våld mot kvinnor*. De avsnitt som direkt vänder sig till socialtjänsten och hälso- och sjukvården har Socialstyrelsen dessutom valt att publicera dels i rapportform, dels på Socialstyrelsens hemsida. Materialet har sammanställts av *Elis Envall, Annika Eriksson* och *Björn Hedquist*, samtliga Socialstyrelsen.

Texten har granskats av docent *Margareta Hydén, Gunnel Andersson*, Malmö, *Magnus Lundberg*, Lund samt av Akademikerförbundet SSR, SKTF, Brottsofferjourernas riksförbund, Sveriges Kvinnojourers Riksförbund, Rädda Barnen och Stiftelsen Manscentrum.

Socialstyrelsen har våren 2009 uppdaterat texten med aktuell lagstiftning.

Åsa Börjesson
Avdelningschef

Innehåll

Förord 3

Sammanfattning 7

Inledning 11

Att definiera mäns våld mot kvinnor 11

Hur materialet är disponerat 12

Tid för eftertanke 13

Källor 13

”Varför går hon inte?” 14

Är kvinnan ett offer eller aktivt handlande? 14

Allmänna utgångspunkter 17

Socialtjänstens ansvar 17

Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor 19

Dokumentation och sekretess 22

Förekomst och upptäckt av misshandel 25

Kvinnomisshandel – ofta ett mönster av övergrepp 25

Makt och kontroll 26

Tecken och symtom på misshandel 29

Grupper som kan ha särskilt svårt att söka stöd 31

Män som misshandlar 34

”Varför slår han?” 34

Att ställa frågor om våld i nära relationer 37

Samtal – stöd – förtroende 37

Om kvinnan berättar att hon är utsatt för misshandel 39

Akuta insatser för våldsutsatta kvinnor 41

Bemötande 41

Insatser på längre sikt 45

Att stärka möjligheten till att leva ett självständigt och gott liv 45

Bedömning av kvinnans säkerhet 48

Riskfaktorer och förekomst av våld 48

Säkerhetsplanering för kvinnan 50

Barn i familjer där våld förekommer 52

Hur påverkas barnen? 53

Socialtjänstens insatser för barn 54

Insatser för män 60

Att ställa frågor om våld 60

Vad socialtjänsten kan göra 61

Rättsliga frågor 63

Polisanmälan 63

Rättsligt stöd 63

Referenser 66

Sammanfattning

Våld mot kvinnor är ett sammansatt och mångfacetterat problem. Det omfattar såväl rättsliga som sociala och hälso- och sjukvårdsaspekter. Våldet medför också samhällsekonomiska konsekvenser. Framför allt medför det många gånger stora lidanden för den enskilde och barn i våldets närhet. Socialtjänsten är den myndighet som har det främsta ansvaret för att angripa och söka lösningar till sociala problem. Som en del i detta ansvar ligger att utveckla metoder som ger den våldsutsatta kvinnan och hennes barn skydd och stöd. Det ligger även inom socialtjänstens ansvarsområde att utforma detta sociala arbete så att det inkluderar männen och deras ansvarstagande för sitt våldsbeteende. Förutom individ- och familjeomsorgen kan ärenden som gäller kvinnomisshandel aktualiseras inom ett flertal verksamhetsområden som barn-, äldre- och handikappomsorg.

Varför går hon inte?

En av de frågor som ofta ställs är ”varför går hon inte?”. Omgivningen har ofta svårt att förstå vilka hindren är. Forskning visar att dessa ofta rymmer ekonomiska, sociala och känslomässiga hinder såväl som rädsla för ytterligare våld. En modell som beskriver en process där våldet internaliseras och accepteras av kvinnan redovisas. Men många kvinnor går och gör motstånd. Detta kan betecknas som en uppbrottsprocess med olika stadier.

Socialtjänstens ansvar

Socialtjänstens ansvar regleras framför allt genom socialtjänstlagen (SoL). Enligt 5 kap 11 § SoL ska socialnämnden se till att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden ska också enligt 5 kap 11 § beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp. 3 kap. 1 § SoL klargör även att det är socialnämndens ansvar att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen och att i samarbete med myndigheter och frivilligorganisationer förebygga sociala problem. Socialnämnden ska också ge information och upplysningar samt råd och stöd till dem som behöver det.

Den våldsutsatta kvinnans behov är ofta sammansatt och stämmer bara delvis med hur socialtjänsten utifrån sättet att organisera verksamheten kan upptäcka, bemöta och hjälpa kvinnan. Det är viktigt att socialtjänsten i varje kommun analyserar sitt uppdrag och ansvar, sin roll och organisation i relation till de behov som våldsutsatta kvinnor och deras barn har.

Materialet beskriver regler för sekretess och det belyser dokumentation av ärenden som rör våldsutsatta kvinnor.

Förekomst och upptäckt

Kvinnomisshandel är inte en enstaka händelse utan snarare ett mönster av övergrepp som omfattar fysiskt våld av olika grad, hot om våld eller skada, sexuella övergrepp, psykiskt våld och känslomässiga övergrepp, skadegörelse, isolering, ekonomisk kontroll och kan även involvera barnen direkt eller indirekt.

Att utsättas för psykiska, fysiska eller sexuella övergrepp leder alltid till medicinska, psykologiska och sociala konsekvenser för kvinnan. Det är därför av vikt att uppmärksamma dessa fall och att ha rutiner för att ställa frågor om misshandel.

Depression är en vanlig reaktion på misshandel. En förhöjd risk för självmordsförsök liksom posttraumatiskt stressyndrom är andra vanliga följder av misshandel.

Samarbete med medicinsk, psykologisk eller psykiatrisk kompetens är viktigt för att uppmärksamma kvinnans eventuella behov av medicinska och psykoterapeutiska insatser.

Vissa grupper kan ha speciella svårigheter att söka stöd och är särskilt svåra att uppmärksamma, såsom kvinnor med invandrarbakgrund, med funktionshinder och de som lever i homosexuella relationer.

Män som misshandlar

När mäns våld mot kvinnor i nära relationer analyseras och diskuteras sker det ofta på olika nivåer och med olika teoretiska utgångspunkter. Våldet ses antingen som ett strukturellt/samhälleligt fenomen, som ett socialpsykologiskt relationsproblem eller som ett individualpsykologiskt problem. Inom forskningen försöker man emellertid allt mer att förena dessa olika perspektiv: Då männen som slår är en heterogen grupp, är det svårt att hitta *en orsak* eller en teori som är giltig för alla.

Att ställa frågor

Mot bakgrund av hur svåra konsekvenserna kan vara, och hur svårt det är att upptäcka våld i nära relationer redovisas vad som är viktigt att ta reda på och hur man kan ställa frågor om misshandel.

Akuta insatser

Om kvinnan bekräftar att hon har blivit utsatt för våld eller övergrepp blir frågan om akuta insatser aktuell, inklusive information om handlingsalternativ och möjligheter till skydd liksom om regler och tillvägagångssätt för en eventuell polisanmälan. Det är viktigt att erbjuda kvinnan en lugn och stödjande miljö och att klargöra att mannen är ytterst ansvarig för sitt våldsbeteende.

Att möta kvinnan med respekt och förståelse är grundläggande och vid behov professionell tolkhjälp. Om det finns barn i familjen måste planeringen av insatser också omfatta dem.

Insatser på längre sikt

Att utsättas för misshandel – i synnerhet av någon närstående såsom vid kvinnomisshandel – kan medföra behov av stöd under lång tid. Beslutet att stanna eller lämna ett förhållande kan också för många vara en process som kräver tid. I arbetet med att hjälpa och stödja kvinnan är det viktigt att försöka identifiera var i beslutsprocessen om att stanna eller lämna relationen hon befinner sig.

Psykosociala insatser på lång sikt kan omfatta att bearbeta skuld- och skamkänslor, stärka kvinnans självförtroende och möjlighet att ta kontroll över sitt liv (*empowerment*). Insatserna kan ske genom stödsamtal, gruppbehandling, psykoterapi m.m.

Bedömning av kvinnans säkerhet

Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet riskerar cirka 16 kvinnor per år att dödas i samband med kvinnomisshandel, ofta i samband med en separation. Trots att det inte är förutsägbart i enskilda fall, kan vissa förhållanden bedömas som faktorer som ökar risken för allvarliga skador eller dråp/mord. Det är viktigt att diskutera riskfaktorer med kvinnor som utsatts för våld och att genomföra en säkerhetsplanering för kvinnan och eventuella barn. Bedömning om risk för allvarliga skador kan även behöva innehålla en bedömning av risk för att kvinnan begår självmord.

En del i säkerhetsplaneringen för kvinnor som väljer att återvända hem är att diskutera vad hon hittills har gjort – och vad hon kan göra – för att minimera risker för sig själv och eventuella barn.

Barn

Många gånger finns barn med i bilden. Barn som växer upp i våldets närhet kan uppvisa en rad symtom som beteendestörningar och bristande sociala färdigheter, ätstörningar och andra somatiska besvär, emotionella problem som ångest, depression, lågt självförtroende, sömnproblem liksom posttraumatiskt stressyndrom. Viktiga frågeställningar för socialtjänstpersonalen att beakta är om barnet är i behov av hjälp på barnpsykiatrisk klinik och om kvinnan/barnet har behov av kontaktperson, m.m.

Socialtjänsten är den myndighet som har det yttersta ansvaret när det gäller barn. Till socialnämnden ska enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen genast anmälas om myndigheter eller verksamheter inom yrkesmässigt bedriven verksamhet vars verksamhet berör barn får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Socialnämnden genomför då en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Kvinnan kan ha stor oro för att barnen ska omhändertas. Det kan därför vara viktigt att poängtera att en utredning om barnens situation syftar till att förbättra förhållandet för såväl kvinnan som barnen. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. I en akut situation är det viktigt att fastställa hur pass säkert och tryggt barnet är; barnet måste skyddas från de direkta och indirekta effekterna av våldet.

I fall där misshandel förekommit är det viktigt att ha i åtanke att samarbetsamtal inom ramen för familjerättssektionernas arbete kan vara klart olämpliga och ibland utgöra en direkt fara för kvinnan. Då parsamtal ändå används bör speciella hänsyn tas.

Stöd till män

Socialtjänsten kan informera mannen om eventuella stödåtgärder och möjlighet till behandling som finns i kommunen. På vissa platser tillhandahåller frivården – ofta i samverkan med andra myndigheter och organisationer – behandling för män, mestadels i form av gruppverksamhet. I alla lägen är det dock viktigt att mannen och kvinnan får olika handläggare.

Rättsliga frågor

Kvinnomisshandel och grov kvinnofridskränkning är brott som faller under allmänt åtal. Enligt 10 kap. 23 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) kan personalen inom socialtjänsten lämna uppgift till polis- och åklagarmyndighet angående misstankar om vissa allvarliga brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Någon skyldighet att på eget initiativ lämna uppgifterna finns inte. Kvinnan behöver också veta vad som sker efter en polisanmälan. Detta innefattar insatser som målsägan-debiträde, stödperson, besöksförbud, trygghetspaket, skyddad adress och identitet.

Inledning

Våld mot kvinnor är ett sammansatt och mångfacetterat problem. Det omfattar såväl rättsliga som sociala och hälso- och sjukvårdsaspekter. Våldet medför också samhällsekonomiska konsekvenser. Framför allt medför det många gånger stora lidanden för den enskilde och barn i våldets närhet. Socialtjänsten är den myndighet som har det främsta ansvaret för att angripa och söka lösningar till sociala problem. Som en del i detta ansvar ligger att utveckla metoder som ger den våldsutsatta kvinnan och hennes barn skydd och stöd.

Det ligger även inom socialtjänstens ansvarsområde att utforma detta sociala arbete så att det inkluderar männen och deras ansvarstagande för sitt våldsbeteende. Socialtjänstens insatser kan samtidigt inte ske isolerat från vad andra myndigheter och organisationer gör. Ett framgångsrikt arbete kräver väl fungerande samarbete mellan alla berörda instanser. Rättsväsendet kan lagföra och döma en misshandlande man – vilket kan få honom att inse allvaret – och därmed bidra till det sociala problemets lösning. Det finns dock inget som garanterar detta. Socialtjänstens insatser i dessa sammanhang kan därför inte bestämmas och göras beroende av de eventuella effekter rättsvärdande myndigheters insatser kan ha.

Socialtjänsten kan – inom skilda delar av verksamheten – komma i kontakt med kvinnor som utsätts för misshandel. Förutom personal inom individ- och familjeomsorg kan det aktualiseras bl.a. inom barn-, äldre- och handikappomsorg. Det är därför viktigt att dessa personalgrupper tillägnar sig förståelse för och kompetens inom området kvinnomisshandel.

Socialtjänstens insatser skall enligt 3 kap. 3 § SoL vara av god kvalitet. Personalen skall ha lämplig utbildning och erfarenhet. För att kunna uppfylla dessa krav inom området våld mot kvinnor är det av vikt att all personal erbjuds tillfälle till utbildning. Detta material är i första hand utformat för personal inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg, men är relevant och användbart som utbildningsmaterial även för andra grupper inom socialtjänsten och kommunernas verksamhet i stort. Avsikten är att dels på ett övergripande sätt ge en bred översikt över problematiken och dels att ge konkret stöd i arbetet genom att förmedla såväl praktiska kunskaper som forskningserfarenheter. Materialet täcker därför såväl grundläggande kunskaper om våld mot kvinnor som mer ingående frågor av fortbildningskaraktär. Förslag till rutiner på detaljnivå ges inte här – det är ställningstaganden som måste avgöras utifrån lokala förutsättningar.

Frågor om våld mot kvinnor rör många verksamheter som på olika sätt kan bistå de inblandade.

Att definiera mäns våld mot kvinnor

Det finns olika sätt att beteckna ”kvinnomisshandel”. I USA och Kanada används ofta begreppen ”family violence”, dvs. familjevåld eller ”domestic violence”, våld i hemmet. Dessa begrepp brukar också inkludera annat våld som kan förekomma inom en familj, så som barnmisshandel och våld mot

äldre. Vissa är kritiska till dessa typer av begrepp, då man bland annat menar att den maktrelation som finns mellan könen försvinner; att det är *mäns* våld mot *kvinnor*. I Sverige har man ofta kommit att använda begreppet ”sexualiserat våld”. Det har sitt ursprung hos brittiska forskare och täcker in misshandel, våldtäkt, sexuella övergrepp mot barn, sexuella trakasserier och prostitution. Termen sexualiserat våld avser yttringar av samma grundproblem; mäns makt över kvinnor.¹ En översikt, sammanställd av Mona Eliasson förtydligar de olika beteckningarna, dess betydelse och vilka som vanligen använder dem.²

Begrepp	Användare	Betydelse
Lägenhetsbråk	Polis, press, rättväsende	Konflikt mellan personer i viss <i>lokal</i>
Familjevåld	Socialtjänst, psykiatri	Våld mellan personer i gemensamt <i>hushåll</i>
Kvinnomisshandel	Feminister, kvinnojourer, rättsväsende, politiker	Män är våldsamma mot kvinnor i <i>relationer</i>
Sexualiserat våld	Feminister, kvinnojourer	Våldet mot kvinnor grundas på deras definition som sexualobjekt. Sexualiserat våld innefattar sex även i maktsyfte

Hur materialet är disponerat

En av de frågor som ofta ställs – många gånger som ett försök att förstå de svårigheter våld mot kvinnor innebär – är ”varför går hon inte?”. Materialet inleds därför med en kort beskrivning av hur forskningen försökt närma sig frågan.

Sedan kommer en allmän beskrivning av socialtjänstens ansvar, arbetsuppgifter och samarbete med andra myndigheter och organisationer. Beskrivningen avslutas med ett avsnitt om dokumentation av ärenden som rör våldsutsatta kvinnor.

Därefter följer en övergripande genomgång av förekomst och upptäckt av misshandel. I avsnittet diskuteras även olika grupper som kan ha speciella svårigheter att söka stöd.

Efter detta följer ett avsnitt om män som misshandlar. Vad vet vi från forskning och praktiska erfarenheter om våldsbeteende?

Nästa del är ett mer praktiskt inriktat avsnitt om socialtjänstens insatser för våldsutsatta kvinnor. Det handlar om förhållningsätt, vad som är viktigt att ta reda på och hur man kan ställa frågor om misshandel. Sammanfattningsvis kan sägas att det handlar om att skaffa information, planera och genomföra insatser i ett akut läge.

Att utsättas för misshandel – i synnerhet av någon närstående – kan medföra behov av stöd under lång tid. Beslutet att stanna eller lämna ett förhållande

¹ *Kvinnojour-skunskap* 1994

² Eliasson 1997

kan också för många vara en process som kräver tid. I ett kort avsnitt diskuteras därför kring vikten av att stärka kvinnans möjligheter att leva ett självständigt och gott liv.

Därefter följer ett avsnitt om riskfaktorer kopplade till kvinnomisshandel och säkerhetsplanering för kvinnan och eventuella barn.

Traditionellt är det kvinnorna som fokuseras när partnerrelaterat våld diskuteras. Många gånger finns barn med i bilden. Det följande avsnittet handlar om barn som växer upp i våldets närhet.

På vilket sätt kan mannen bemötas, ges stöd och behandling?

Materialet avslutas med ett avsnitt om rättsligt stöd.

Tid för eftertanke

Att möta kvinnor utsatta för våld i sin relation väcker många känslor och frågor. Det är ibland svårt och kräver tid att tillägna sig. Det är ett komplext område som många gånger kräver samarbete mellan olika professioner. I materialet är därför förslag på frågeställningar som kan underlätta reflektion inlagda på detta sätt.

Syftet är att stimulera till diskussion kring vissa svåra och viktiga problem eller företeelser. Diskutera utifrån egna och kollegors erfarenheter.

Källor

För att sammanställa detta material har fakta och erfarenheter hämtats från ett flertal källor. En handbok, *Improving the Health Care Response to Domestic Violence, A Resource Manual for Health Care Providers*, författad av Carole Warshaw och Anne L. Ganley, utgiven av Family Violence Prevention Fund i San Francisco, USA är en källa som särskilt kan nämnas. I vissa avsnitt har detta material citerats/översatts i omfattande utsträckning. Det anges då inte med vanlig referens- och källhänvisning. Socialstyrelsen höll under våren 2000 en hearing kring våld mot kvinnor och utbildningsfrågor med ett antal erfarna socialarbetare.³

³ Margareta Hydén, Helena Gustafsson, Ann Hercules, Gunnel Andersson, Britt-Marie Helldin, Maja Höjer, Ulf Calvert, Ulrika Persson, Ann-Mari Wallberg och Ann Gardeström

”Varför går hon inte?”

Är kvinnan ett offer eller aktivt handlande?

En fråga som många kanske ställer sig är: Varför stannar kvinnan i ett förhållande där hon riskerar eller utsätts för hot och våld? Forskare pekar på att det har givits olika förklaringar till denna fråga utifrån intrapsykiska, interpersonella och strukturella perspektiv.⁴ Det gemensamma i många av dessa förklaringar är att se kvinnan som ”fångad” i sin relation. Oftast antas att ett slut på våldet förutsätter att kvinnan bryter relationen. En sådan fråga – varför stannar kvinnan? – rymmer ett avståndstagande från våldshandlingen, men också en underton av kritik av den som utsätts för våldet: En kvinna som fortsätter att leva med en man som misshandlar henne *kan* inte var fullt normal.

Många kvinnor har svårt att bryta sig loss från en misshandelsrelation. Det kan vara svårt för omgivningen som möter henne – polis, sociala myndigheter, sjukvården och andra – att förstå hur man kan stanna kvar i en relation präglad av våld och andra övergrepp. Det har gjorts – och görs – många försök att förstå och förklara varför kvinnan stannar i relationen.

Sammantaget kan sägas att orsakerna till att kvinnan stannar är många och varierar från individ till individ. Ett skäl som många kvinnor i olika studier uppger är rädsla för fortsatt våld/att våldet ska förvärras och – relaterat till detta – en upplevelse av att det finns få möjligheter till säkerhet för dem och deras barn. Forskningen visar också att denna rädsla är realistisk: Risken för kvinnan att utsättas för allvarliga skador och dödligt våld ökar då kvinnan har lämnat relationen eller då mannen tror att kvinnan är på väg att gå ifrån honom.⁵ Mannen kan exempelvis också ha hotat kvinnan med att döda henne om hon lämnar honom.⁶ Så länge kvinnan är i närheten av mannen, kan hon också behålla illusionen att hon har honom under en viss kontroll. Ger hon sig av förlorar hon den illusionen och upplever sig utlämnad åt sin rädsla, åt hans godtycke och åt hans hot om att utsätta henne för än värre våld.⁷ Några ytterligare exempel på orsaker som framhålls som hinder för henne att lämna mannen är:⁸

- Kvinnan är ekonomiskt bunden till/beroende av mannen
- Kvinnan har svårt att skaffa egen bostad
- Kvinnans religiösa/kulturella värderingar föreskriver att familjen ska bevaras intakt till varje pris
- Kvinnan anser att det är viktigt för barnen att familjen är samlad
- Mannen och kvinnan har gemensam vårdnad om barnen

⁴ Peled et al 2000

⁵ Ganley 1998

⁶ Widding Hedin 1997

⁷ Hydén 1995 s. 170

⁸ Ganley 1998, Widding Hedin 1997, *Ending Violence Against Women* 1999. Jämför även Liz Kelly (2000) som delar in dessa faktorer i tre grupper: Emotionella, praktiska och situationella.

- Kvinnan är handlingsförlamad på grund av psykisk stress
- Kvinnan tror att inte mannen klarar sig utan henne (t.ex. på grund av sjukdom, missbruk)
- Kvinnan är beroende av mannen på grund av sjukdom/funktionshinder
- Kvinnan har fortfarande starka känslor för mannen och förhoppningar om att våldet ska sluta
- Kvinnan saknar stöd från omgivningen.

Följande exempel, där en kvinna uttrycker sina tankar om att stanna eller lämna mannen, illustrerar något av det ovanstående. Exemplet visar också på komplexiteten i en misshandelsrelation.

Jag vill så gärna tro att det skall bli bättre ... och när han också vill det och hela tiden säger att det ska bli bättre, då tror man ju det ... men det blir ju inte bättre. Men då händer det konstiga, att ju längre man är gift, ju svårare man haft det, ju mer upprörd och ledsen man blir, desto svårare blir det att gå. Det är som om man kastat bort sin tid ... att skiljas blir då en slags bekräftelse på att man *faktiskt har* slängt bort en massa tid ... Det är inte det att jag inte har tänkt på skilsmässa ... det har jag gjort i många, många år. Långt efter det att jag slutat lyssna på hans eviga löften om bättring, faktiskt ... men så är det barnen. De måste ha en far, det har alltid varit viktigt för mig att tänka, att inte ta deras far ifrån dem ... min egen far dog när jag var mycket liten. Sen har jag tänkt på vad ensam jag kommer att bli ... alla har en man, en familj. Så har jag tänkt att jag nog kommer att sakna honom i alla fall. Så du hör, det finns en massa skäl till att man lyssnar till honom ... *man liksom låter honom tända hoppet därför att man så gärna vill hoppas* ... Herregud, vilken röra det här egentligen är, märker du det?⁹

I Sverige har Eva Lundgrens modell om normaliseringsprocessen vunnit gehör. Enligt Lundgren är modellen ett sätt att förstå hur våldet vidmakthålls och att kvinnan stannar kvar i förhållandet (den är alltså ingen förklaringsmodell över våldets orsaker, även om den ibland har kommit att uppfattas så). Enligt modellen är våldet från mannens sida en målinriktad strategi för att utöva kontroll över kvinnan och en möjlighet att konstituera sin maskulinitet. För kvinnan innebär det att anpassa sig till mannen och hans våld: ”Gradvis internaliserar kvinnan mannens våld, hans motiv för våldet och därmed hans krav på kvinnan /—/”.¹⁰ Enligt modellen kommer kvinnan att uppfatta våldet som något normalt. Kvinnan är nu mer offer än aktör och hon kan knappast välja själv¹¹: Hon blir kvar i förhållandet och måste få hjälp av andra för att komma ur det.

Känner du igen någon av dessa beskrivningar från dina erfarenheter?

Kan du mot bakgrund av dina erfarenheter ge fler exempel på orsaker till att kvinnan inte går?

⁹ Hydén 1995 s. 176

¹⁰ Lundgren 1998 s. 20

¹¹ ibid s. 21

Men många kvinnor går...

Bilden av den hjälplösa kvinnan som stannar kvar hos förövaren för att hon är ett offer är dock inte entydig i litteraturen. På senare tid har exempelvis frågan om kvinnan ibland faktiskt stannat kvar hos förövaren utifrån ett aktivt val belysts.¹²

Frågan ”varför går hon inte?” döljer det faktum att många kvinnor faktiskt lämnar mannen. Inte alltid vid första slaget, men förr eller senare. Margareta Hydén beskriver detta i termer av en *uppbrottsprocess*.¹³ Uppbrottet sker över tid och är ett uttryck för motstånd mot mannens våldsbruk. Hydén urskiljer ett par faktorer som förefaller bidra till kvinnans uppbrott: När kvinnan förlorat hoppet om äktenskapet – då går hon; när hon börjar längta efter ett nytt liv – då går hon. En kvinna berättar:

Det är inte så att jag gett upp tanken på vårt äktenskap, men jag har gett upp hoppet om att det kommer att gå. Att jag faktiskt är tvungen att ge upp, fast det hade kunnat bli så bra. Jag har ett väldigt sug att lämna det här med Carl-Magnus, hela det här komplexet. Ut i världen, ut i verkligheten. Inte det här instängda, det här tunga, det här som man bara sjunker av. Ut, egen lägenhet, träffa människor, göra det jag vill. Ha egna vänner, vara i fred på kvällarna, sånt här. Börja ett nytt liv och se vad livet utanför det här innebär.¹⁴

Hydén menar vidare att det kan vara av stor vikt för stöd och hjälpinsatser att bedöma var i uppbrottsprocessen en våldsutsatt kvinna befinner sig. En kvinna som gör allt för att dölja misshandeln, som kanske söker hjälp för akuta skador utan att säga något om orsakerna är förmodligen i början av processen. Att ”våga fråga” är i det läget mycket betydelsefullt. En kvinna som däremot uttrycker uppgivenhet och ilska och en uttalad beslutsamhet att lämna mannen, befinner sig med största sannolikhet i slutet av uppbrottsprocessen. Men fortfarande kan kvinnans uppbrott bli en i raden av lämnanden.¹⁵

Socialtjänstens roll för att stödja kvinnan i denna uppbrottsprocess kan vara av stor vikt. Nationellt centrum för kvinnofrid, med stor erfarenheter av att möta misshandlade kvinnor, menar att det är viktigt att de personer som möter dessa kvinnor i sitt arbete förstår deras livssituation och vad dessa kvinnor bör kunna kräva i form av inlevelse och konkret hjälp, så att de kan fatta ett självständigt och medvetet beslut om sitt liv.¹⁶

Vad har du för tankar kring det faktum att kvinnor stannar eller går tillbaka? Hur påverkar detta ditt arbete och din relation till kvinnan?

¹² Peled et al 2000

¹³ Hydén 1995, Hydén 1999

¹⁴ Hydén 1995, s. 188

¹⁵ Hydén 1999, s. 35

¹⁶ Kvinnor utsatta för sexualiserat våld 2000

Allmänna utgångspunkter

Socialtjänstens ansvar

Socialtjänstens ansvar regleras framför allt genom socialtjänstlagen. I denna är några paragrafer särskilt relevanta beträffande personer som utsätts för våld i nära relationer. Det gäller framför allt 5 kap. 11 § SoL.

5 kap. 11 § Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsätts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

Det är inte bara denna paragraf, som specifikt anger kommunernas ansvar för våldsutsatta kvinnor, som är relevant för att klargöra socialtjänstens ansvar. I 2 kap. 2 § socialtjänstlagen anges ett generellt och yttersta ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Det inkluderar således olika former av stöd till kvinnor som utsätts för våld i nära relationer. Även 3 kap. 1 § socialtjänstlagen kan tolkas inom ramen för socialtjänstens ansvar att ge stöd till våldsutsatta kvinnor. Där anges att kommunen ska ”svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det”. Våld i nära relationer är ett socialt problem som omfattar såväl den utsatta kvinnan som mannen och eventuella barn. Socialtjänstens ansvar omfattar således också att ge information och stöd till mannen.

Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för barn som far illa eller på andra sätt lever i utsatta situationer. Detta ansvar har förtydligats genom den ändring som infördes i lagen med anledning av ratificeringen av FNs konvention om barnets rättigheter och som syftar till att stärka barns behov.

1 kap. 2 § När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.

En helhetssyn på våld i nära relationer är avgörande i socialtjänstens arbete – varken barnet eller dess föräldrar blir bäst hjälpta av insatser som endast fokuserar barnets behov, men denna paragraf ger företräde åt barnets behov om det föreligger motstridiga intressen.

Socialtjänsten ansvarar också för att det stöd som ges till våldsutsatta kvinnor och deras barn beaktar den enskildes ansvar. I 1 kap. 1 § socialtjänstlagen slås fast att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. I arbete med ärenden som rör våld från närstående och i alla avgöranden är det av vikt att stödet inriktas på att frigöra och utveckla kvinnans egna resurser och bygger på respekt för kvinnans egna val och valmöjligheter.

Samverkan med andra myndigheter och organisationer

Socialtjänstlagen klargör att det ankommer på socialnämnden att söka samverkan och i samarbete med myndigheter och frivilligorganisationer förebygga sociala problem. Misshandel och våld mot kvinnor är ett sammansatt och mångfacetterat problem som har rättsliga, hälso-, sociala och ekonomiska aspekter. Det ställer krav på att olika verksamhetsfält, olika myndigheter och organisationer samverkar för att effektivt förhindra och förebygga våld i nära relationer.

3 kap. 4 § Socialnämnden skall i den uppsökande verksamheten upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp. När det är lämpligt skall nämnden härvid samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

Det är viktigt att känna till hur ansvaret fördelas mellan olika myndigheter och hur myndigheternas insatser för kvinnor som utsätts för våld kan komplettera varandra. Det är också viktigt att finna sådana samarbetsformer att kvinnorna inte utsätts för onödiga påfrestningar. Det gäller att tydliggöra vilka olika ansvarsområden och arbetsuppgifter de olika verksamheterna har för att den som utsätts för våld från närstående ska få ett optimalt omhändertagande, för att undvika dubbelarbete samt för att förväntningarna och kraven på samarbetspartners ska vara rimliga.

Även andra parter än myndigheter kan vara betydelsefulla att samarbeta med. Kvinno- och brottsofferjourerna utgör ofta ett viktigt komplement till det stöd som socialtjänsten kan ge kvinnan. Samverkan med dessa är därför en del av socialtjänstens insatser för våldsutsatta kvinnor. Om samarbetet fungerar bra mellan socialtjänst, hälso- och sjukvård, brottsofferjour och kvinnojour ökar förutsättningarna att ge god hjälp till utsatta kvinnor.

Sekretessbestämmelser framhålls ibland som hinder för samverkan. Inför myndighetssamverkan i enskilda ärenden kan kvinnans informerade samtycke inhämtas. Samtycke från den enskilde löser handläggande socialsekreterare från sekretessbestämmelser i just det ärendet.

Information om socialtjänstens arbete

Socialtjänsten ska enligt 3 kap. 1 § socialtjänstlagen bl. a. ge information och upplysningar samt råd och stöd till dem som behöver det. Vissa kommuner har utarbetat informationsmaterial som upplyser om vad socialtjänsten och andra kan erbjuda kvinnor som utsätts för partnerrelaterat våld. Bra infor-

mationsmaterial som är tillgängligt för alla i kommunen kan vara en del i ett förebyggande arbete och även ett sätt för socialtjänsten att komma i kontakt med såväl utsatta kvinnor som män som utsatt närstående för våld.

Kompetensutveckling och stöd i arbetet

Att möta kvinnor som utsatts för våld och övergrepp är en krävande uppgift. Kvinnan är ofta i akut kris, med en historia av traumatiska upplevelser och inte sällan i en situation som kan innebära direkt fara. Möten med kvinnor som är utsatta för våld kan framkalla starka reaktioner hos den personal som ska ge kvinnan stöd och behandling. Kontinuerlig handledning för personal som arbetar med dessa ärenden ökar möjligheterna till att hantera egna reaktioner, att reflektera och fördjupa den egna kompetensen.

Hur har din kommun tydliggjort socialtjänstens ansvar? Vet du vad som är ditt ansvar?

Vilken information finns att tillgå?

Vilken typ av handledning behövs i ditt arbete?

Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor

Socialtjänsten kommer i kontakt med misshandlade kvinnor på många olika sätt. Ibland är det tämligen uppenbart att kvinnan lever i ett förhållande där hon utsätts för misshandel och att kontakten har sin grund i detta. Ett exempel är då socialtjänsten kontaktas av polisen eller sjukvården med stöd av 14 kap. 1 § socialtjänstlagen angående barn i en familj där mannen misshandlar kvinnan. Socialtjänsten kan också kontaktas av polis och andra i en akut situation vad gäller exempelvis skyddat boende. Andra instanser dit kvinna sökt sig kan ha informerat kvinnan om att hon kan få hjälp av socialtjänsten. Kvinnan kan också först ha sökt sig till en kvinnojour för att få skydd och med hjälp av juren tagit kontakt med socialtjänsten angående exempelvis ekonomiskt bistånd.

Vikten av lyhördhet

Ibland är det dock mindre uppenbart att kvinnan och hennes problem kan relateras till det våld hon utsätts för. Kvinnan kan ha sökt sig till socialtjänsten i andra ärenden. Hon kan exempelvis söka ekonomiskt bistånd utan att ange att hon är utsatt för våld i hemmet. Hon kan också komma i kontakt med socialtjänsten med anledning av missbruk. Erfarenheter visar att misshandeln – i den mån man inom socialtjänsten känner till denna – här kan komma att spela en underordnad roll. Vilken roll misshandeln har i en kvinnas sociala situation och för missbruksbeteendet analyseras inte.¹⁷ Erfarenheter visar

¹⁷Olsson 1998

också att det under samarbetsamtal inom familjerättssektionerna kan framkomma att en kvinna är utsatt för våld.

Hur än kontakterna ser ut, är det viktigt att socialtjänsten är lyhörd för att de kvinnor man möter kan vara utsatta för våld från närstående. Hindren att identifiera kan vara många såsom tidspress, bristande kunskap, attityder och inte minst det faktum att de flesta kvinnor inte själva berättar. Samtidigt kan det vara en grannliga uppgift att identifiera att någon är utsatt för våld från närstående. Det är viktigt att känna till symtom på och följer av våld för att på ett aktivt och empatiskt sätt fråga kvinnor som kommer i kontakt med socialtjänsten om de utsatts för våld. Såväl forskning som erfarenhet visar att det är till gagn för såväl personal som patient/klient om personalen har goda kunskaper om våldets konsekvenser för kvinnan.¹⁸

Det är viktigt att reflektera över såväl egna attityder och värderingar kring dessa frågor som eventuella obehagskänslor och rädslor inför våldet. Sak-kunskap, förståelse och inlevelseförmåga är centrala verktyg för alla som möter människor i svåra livssituationer.

Utifrån det ovan skrivna om attityder m.m.: Hur ser du på mäns våld mot kvinnor? Reflektera och diskutera med andra om detta.

Vad har 1998 års ändring av socialtjänstlagen haft för effekt?

Behovet av att vidareutveckla stödet till kvinnor som utsatts för våld är fortfarande stort. Det understryks av den uppföljning som Socialstyrelsen genomfört på uppdrag av regeringen under slutet av 1999. I denna rapport konstateras sammanfattningsvis:

”... införande av § 8a (nuvarande 5 kap. 11 §) i socialtjänstlagen endast i begränsad utsträckning har påverkat socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor. Satsningar har inte varit genomgripande och framför allt rört planeringsarbete och samverkansträffar liksom viss utbildning. Skillnader inkluderar även en del attitydförändringar och ökad lyhördhet. Fortfarande är dock mycket beroende av personligt engagemang hos individer (s.k. eldsjälär).

Länsstyrelsernas genomgång tyder även på att de flesta kommuner inte synes ha några särskilda insatser för våldsutsatta kvinnor utan förlitar sig på insatser från kvinnojourerna till stöd för kvinnor som är utsatta.”

En tänkbar förklaring till att lagändringen ännu inte i någon större utsträckning har påverkat socialtjänstens arbete kan vara att socialtjänsten är organiserad utifrån de behov och sociala problem som socialtjänsten traditionellt möter. Behovs- och problemformulering liksom ofta organisering i skilda funktionsgrupper sker normalt med inriktning på barn- och familjefrågor (alt. barn och ungdom), missbruksfrågor, försörjningsstöd (ekonomiska frågor) samt familjerättsliga frågor. Därutöver förekommer även olika mottagningsfunktioner/-grupper och även övergripande utredningsfunktioner.

¹⁸ Warshaw 1997, Gerbert et al 1996

Har förändringen i 5 kap 11 § SoL (1 juli 2007) inneburit någon förändring på din arbetsplats?

Den våldsutsatta kvinnans behov är ofta sammansatt

Den våldsutsatta kvinnans behov är ofta sammansatt och stämmer bara delvis med hur socialtjänsten utifrån sättet att organisera verksamheten kan upptäcka, bemöta och hjälpa kvinnan. För den enskilda kvinnan som utsätts kan våld i nära relationer leda till svåra sociala problem. Den misshandlade kvinnan drabbas många gånger av social isolering, ekonomiska problem, begränsad ekonomisk frihet liksom i många fall akuta bostadsproblem i samband med att hon lämnar en farlig misshandelssituation. Sjukskrivningar till följd av misshandel med påföljande ekonomiska påfrestningar liksom arbetslöshet eller svårigheter att upprätthålla normala arbetsrelationer är andra sociala problem som kan orsakas av våldet. En misshandlad kvinna, som kontakter socialtjänsten för ett ekonomiskt problem blir inte hjälpt av enbart ekonomiskt stöd. Likaledes kan en misshandlad kvinna ha missbruksproblem men behöva insatser utöver missbruksvårdande åtgärder.

Analys av organisatoriska förhållanden – handlingsprogram

Erfarenheter visar att för att underlätta såväl det interna arbetet som det som sker i samverkan med andra är det lämpligt att varje kommun utarbetar lokala handlingsplaner för kvinnor som utsatts för misshandel eller övergrepp och att samarbetsformer utvecklas mellan olika myndigheter och organisationer.

Det är därför viktigt att socialtjänsten i varje kommun analyserar sitt uppdrag och ansvar, sin roll och organisation i relation till de behov som våldsutsatta kvinnor och deras barn har. En del kommuner i landet har utvecklat eller påbörjat arbete med lokala handlingsprogram för arbetet med kvinnor som utsätts för våld av närstående. Avsikten med dessa är att öka uppmärksamheten på dessa frågor och att tydliggöra ansvar och rutiner. Oavsett i vilket sammanhang kvinnor söker vård finns det behov av en genomtänkt policy och kvalitetssystem för hur personalen lämpligen kan förhålla sig till kvinnor vid misstanke om våld.

Hur ser det ut i den verksamhet du arbetar inom? Vad fungerar bra idag?

Vilka resurser finns inom socialtjänsten som kan ge stöd till våldsutsatta kvinnor?

Hur kan socialtjänsten anpassas för att ge kvinnor som utsätts för våld i nära relationer det stöd som lagen anger utan att andra centrala uppgifter och ansvar åsidosätts?

Vilka faktorer i socialtjänstens organisation, målformuleringar och mandat utgör i sig hinder för att ge våldsutsatta kvinnor det stöd de behöver för att förändra sin situation?

Hur kan dessa faktorer undanröjas eller förändras för att på ett bättre sätt möta dessa kvinnors särskilda behov?

Dokumentation och sekretess

Sammanfattning

- Om ärendet inte enbart är av rådgivande karaktär utan leder till beslut måste alltid viss dokumentation föras.
- Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av insatser för stöd, vård och behandling ska dokumenteras. Dokumentation ska ta upp ”beslut och åtgärder”, ”faktiska omständigheter” och ”händelser av betydelse”.
- Dokumentationen ska utformas med respekt för den enskildes integritet. Den det gäller ska känna till de anteckningar som förs om henne eller honom och det ska framgå om hon eller han anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig.
- I ett pågående ärende har parterna rätt att ta del av alla uppgifter i ärendet om det inte är av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs.
- Är ärendet avslutat har bara den person som uppgiften avser rätt att ta del av denna. Vårdnadshavare har normalt rätt att ta del av sådana uppgifter som rör barnet. När det handlar om kvinnor som utsätts för våld av sina män kvarstår dock problematiken även om mannen inte har rätt att ta del av uppgifter om kvinnan. Mannen får viss information bara genom vetskapen om att det förekommer sekretesskyddade anteckningar i akten.
- En lösning kan därför vara att lägga upp olika akter för kvinnan och för mannen.

Vad ska dokumenteras?

Socialtjänsten är skyldig att dokumentera alla uppgifter som kan ha betydelse för socialnämndens ställningstagande. Av dokumentationen ska bland annat framgå vad den enskilde ansökt om, på vilket sätt utredningen gjorts, vilka åtgärder som vidtagits, vilka bedömningar som har legat till grund för åtgärderna samt vilka beslut som fattats. Ärenden av rent rådgivande karaktär, som inte leder till något beslut, behöver inte dokumenteras.

Dokumentationsskyldigheten fyller flera viktiga funktioner och handlar ytterst om den enskildes rättssäkerhet. Den som handlägger ett ärende får därför inte underlåta att föra anteckningar om klienten, t.ex. i syfte att ”skydda” denne. Däremot kan dokumentationen givetvis vara så sparsam som möjlig, om det kan misstänkas att viss information skulle kunna leda till skada för klienten. I en sådan situation är det viktigt att tillsammans med klienten noggrant gå igenom vad som finns antecknat i akten.

Dokumentationen bör begränsas till sådant som är av verklig betydelse för ställningstaganden i det enskilda fallet. Uppgifter som saknar betydelse för bedömningen av ärendet ska inte antecknas. Uppgifter om den enskildes privatliv bör begränsas till sådant som är nödvändigt för prövningen.

Den enskilde har rätt att ta del av allt som står i akten och ska därmed också kunna förstå allt som står i denna. Om man av olika skäl finner det olämpligt att ta med uppgifter i journalakten att våld mot kvinnan förekommer är det därför inte heller möjligt att ha någon form av kodord i akten, för att signalera detta till andra handläggare.

Uppgifter om tredje person bör undvikas så långt det är möjligt. Det kan dock ibland vara ofrånkomligt att beröra anhöriga. När det gäller uppgifter om andra personer än de som är aktuella i ärendet ska dock stor försiktighet iakttas.

Vem har rätt att ta del av uppgifterna?

Huvudregeln när det gäller sekretess inom socialtjänsten framgår av 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen. Där anges att sekretess råder och att uppgifter får röjas endast om det står klart att de kan lämnas ut utan att det medför men för den enskilde. Sekretessen gäller inte i förhållande till den enskilde själv (12 kap. 1–2 §§ offentlighets- och sekretesslagen). Det innebär att den enskilde har rätt att ta del av allt som antecknas om honom eller henne i akten. Det råder således en mycket stark sekretess för personliga uppgifter rörande socialtjänstens klienter som endast kan brytas efter en noggrann menprövning sedd ur den enskildes synvinkel. En menprövning kommer därför normalt att leda till att utomstående inte kan få del av sådana uppgifter. (Se dock vidare avsnittet Rättsligt stöd.)

Sekretessen kan efterges av den som skall skyddas av den. Detta framgår av 12 kap. 1 och 2 §§ offentlighets- och sekretesslagen. Om den enskilde samtycker till att uppgiften får lämnas ut får detta nästan alltid ske. Det är givetvis möjligt att en enskild som medger att en sekretessbelagd uppgift om honom lämnas till någon annan kan vara offer för påtryckningar från någon utomstående. Att en myndighet under hänvisning till den enskildes bästa vägrar att beakta ett samtycke till utlämnande kan dock enligt förarbetena i längden medföra större skadeverkningar genom ”den osäkerhetskänsla som skapas hos den enskilde och den rubbning av förtroendet till myndigheterna som mestadels blir följden.”

Om olika medlemmar av samma familj lämnat uppgifter om sina förhållanden, vilka tagits in i en gemensam journal, så får varje familjemedlem (i vart fall när det är fråga om vuxna personer) enbart ta del av de uppgifter som rör dem själva. För att ta del av övriga familjemedlemmars uppgifter krävs samtycke. Om t.ex. ett hushåll beviljats ekonomiskt bistånd och kvinnan står som registerledare har mannen endast rätt att ta del av de uppgifter som rör honom och eventuella barn som han är vårdnadshavare för. Finns det i akten uppgifter som endast rör kvinnan omfattas de av 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen.

Pågående ärende

När det gäller ett pågående icke avslutat ärende är huvudregeln att parterna har rätt att ta del av allt material i ärendet. Part kan endast nekas insyn om det är av synnerlig vikt ur allmänt eller enskilt intresse att uppgiften inte röjs. Part i detta sammanhang torde vara den som har rätt att överklaga beslutet. Om ett hushåll söker ekonomiskt bistånd har således både man-

nen och kvinnan normalt rätt att ta del av alla uppgifter i ärendet. Om en kvinna däremot söker ekonomiskt bistånd enbart för sig och sina barn torde mannen inte kunna anses som part i ärendet eftersom han inte har möjlighet att överklaga beslutet (se 22 § förvaltningslagen och 33 § förvaltningsprocesslagen). Reglerna om partsinsyn blir därför inte tillämpliga. Däremot kan han i egenskap av vårdnadshavare ha rätt att ta del av de uppgifter som rör barnen. När ärendet är avslutat gäller, som nämnts tidigare, rätten till insyn enbart den person som uppgiften avser.

Kan socialnämnden vägra att lämna ut uppgifter trots samtycke?

Huvudregeln är att om det finns ett samtycke från den enskilde så kan inte socialnämnden vägra att lämna ut uppgifterna om detta begärs.

Går det att neka en vårdnadshavare att få veta sitt barns vistelseort?

Huvudregeln är att en vårdnadshavare har rätt att få reda på sitt barns adress. En vårdnadshavare kan dock i undantagsfall nekas att ta del av dessa uppgifter. Exempel på sådana situationer är:

- Om barnen vårdas eller har omhändertagits enligt LVU och ett hemlighållande av vistelseorten är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med omhändertagandet eller vården.
- Om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren (12 kap. 3 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen)

Hur dokumenteras känsliga ärenden inom den verksamhet du arbetar inom?

Vad kan finnas för problem i samband med dokumentation m.m.? Finns det rutiner för dokumentation som kan utvecklas när det gäller våld i nära relationer?

Förekomst och upptäckt av misshandel

Omfattningen av våld mot kvinnor är så stor att det kan betecknas som ett folkhälsoproblem, även om några exakta siffror på utbredningen inte kan presenteras. Från officiell statistik framgår att ungefär 20 000 fall av misshandel riktad mot kvinnor anmäldes 1999 till polismyndigheten. I drygt 60 procent av dessa anmälningar var den utsatta kvinnan bekant med gärningsmannen och misshandeln ägde rum inomhus. Enligt Brottsförebyggande rådet misshandlas 4–5 gånger fler kvinnor än vad polisanmälningarna visar.

Att utsättas för psykiska, fysiska eller sexuella övergrepp leder alltid till konsekvenser för kvinnan. Hur allvarliga våldets konsekvenser blir för kvinnan beror på ett flertal faktorer. Generellt blir konsekvenserna oftast värre ju grövre övergreppen är och när kvinnans möjligheter att – i vid mening – hävda sin integritet och freda sig beskärs. Samtidigt är det självklart att det är kvinnan som bär rätten till sina upplevelser – det som en person uppfattar som mindre allvarligt kan någon annan uppleva som ytterst kränkande. Lyhördhet för den utsattes upplevelse är alltid av största betydelse.

Kvinnomisshandel – ofta ett mönster av övergrepp

Våld mot kvinnor äger oftast rum i hemmet, vilket gör att det sällan uppmärksammas av andra.¹⁹ Att våldet och övergreppen äger rum inom en nära, känslomässig relation (pågående eller avslutad) ger det en speciell prägel. Den nära relationen gör att våldet har en annan karaktär och oftast får andra konsekvenser än annat våld. Förövaren har t.ex. ständigt ”tillgång” till offret och kan, utöver det direkta fysiska våldet, utöva andra former av övergrepp och kontroll.²⁰ Kvinnan vet, efter första slaget, att mannen är beredd att ta till våld för att tvinga henne att handla i enlighet med hans vilja.²¹

Banden mellan mannen och kvinnan är ofta starka. Situationen kan kompliceras av kärlek och de förhoppningar som en gång fanns – och kanske fortfarande finns – i relationen, men också på grund av att våldet i sig formar paret och relationen.²² För misshandlade kvinnor i nära relationer finns det, till skillnad från dem som utsätts för våld av främmande, många barriärer att komma över för att kunna lämna och göra sig fria från sina förövare.²³ Alla kvinnor som lever i en relation med våld och övergrepp ser sig inte heller själva som misshandlade kvinnor eller benämner det de utsätts för som misshandel. En kvinna berättar om sina upplevelser kring detta:

¹⁹ Leander 1997

²⁰ Warshaw & Ganley 1998

²¹ Hydén 1995

²² Eliasson 1997, Lundgren 1998

²³ Hart 1993

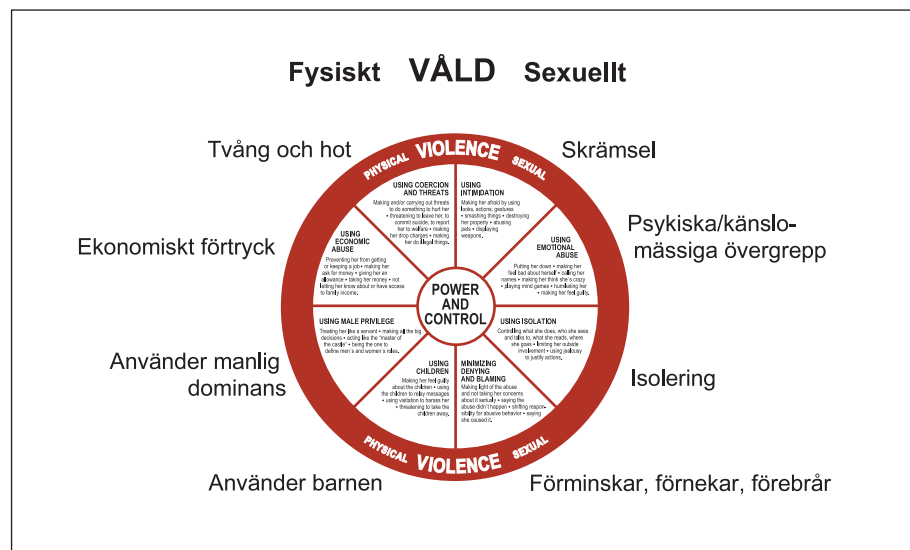
Att tänka på sej själv som en misshandlad kvinna ... alltså det är nästan omöjligt. Jag skäms så hemskt ... För mej är en misshandlad kvinna en oälskad kvinna. Här tror jag att du har orsaken till varför en kvinna inte vill gå ner i affären med ett blått öga. Hon vill inte att folk ska tänka: ”Där går en kvinna som har en man som misshandlar henne”. Det är ett sätt att skydda sej själv, helt enkelt.²⁴

Hydén beskriver det som att kvinnorna inte vill bli identifierade med sådana egenskaper som oftast förknippas med offerrollen: Passivitet, hjälplöshet, oförmåga att ta kontroll över sitt eget liv.²⁵

Makt och kontroll

Kvinnomisshandel är inte en enstaka händelse utan, som nämnts, snarare ett mönster av övergrepp mot en person. Det kan röra sig om fysiska, sexuella, psykiska, sociala och ekonomiska övergrepp. För att ge en förståelse av kvinnomisshandel ges nedan en närmare beskrivning av några olika former av övergrepp.

En av de mest kända och spridda beskrivningarna av våld mot kvinnor är det så kallade Duluth hjulet (Duluth Power and Control Wheel), som beskriver hur sammansatt och mångsidigt våldet ofta är samt att det är inriktat på makt och kontroll (Power and Control). Se vidare www.duluth-model.org

Figur 1. Duluth Power and Control Wheel.

²⁴ Hydén 1995 s. 132f

²⁵ ibid s. 133

Fysiska övergrepp

Fysiska övergrepp kan innefatta att mannen (förövaren) exempelvis river, biter, bränner, skakar eller knuffar kvinnan, likaså av örffilar, knytnävsslag, sparkar och stryptag. En kvinna berättar följande om en svår misshandels-situation:

Han slog mig i ansiktet med knytnävarna ... han sparkade mig över hela kroppen. Jag blödde mycket ... jag var så rädd för han verkade som vansin-nig ... jag tänkte bara på hur det skulle gå för barnen om han slog ihjäl mej, att jag måste komma undan på något sätt ... när han slutat slå gick jag in i badrummet för att tvätta mej. Då kom han efter och fortsatte att slå med knytnävarna. Det stänkte blod på väggarna. Då slutade han att slå och sa åt mej att tvätta badrummet. Han gick själv och torkade. Så gick han ut i någon timme. Jag var helt slut, men det var över och jag levde.²⁶

Att använda olika typer av vapen mot kvinnan är ytterligare exempel på fysiska övergrepp.

Hot om våld eller skada

En annan typ av övergrepp är olika former av hot. Mannen kan hota att döda, skada eller bruka våld direkt mot kvinnan eller mot någon annan som är viktig för henne. Mannen kan också hota med att begå självmord.

I en relation där våld förekommer, behöver orden i sig inte vara hotfulla. Det är snarare sättet de sägs på eller mannens gester, som kan upplevas som hotande då detta påminner om vad kvinnan får och inte får göra. Att bara betrakta henne på ett visst sätt kan vara förspelet till en våldsattack och mannen vet att hon förstår.²⁷

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp omfattar en rad olika handlingar. Att fysiskt eller genom hot tvinga sig till samlag eller andra former av sexuella handlingar är några exempel, likaså misshandel i samband med samlag. Andra exempel är att tvinga kvinnan till att se på pornografi eller till sexuella aktiviteter inför andra.

Forskningen och litteraturen på området är inte enig om hur vanligt det är med sexuella övergrepp i samband med kvinnomisshandel respektive bland homosexuella par där partnerrelaterat våld förekommer. En del menar att våldtäkt/sexuella övergrepp är mycket vanligt förekommande i samband med partnerrelaterat våld. Lundgren menar utifrån sin forskning att mannen erotiserar våldet: Mannen blir sexuellt stimulerad och upphetsad av det våld han brukar då det ger honom total kontroll över kvinnan.²⁸ I en studie av dåvarande Rikskvinnocentrum, numera Nationellt centrum för kvinnofrid, där 65 våldsutsatta kvinnor kartlagts, framkommer dock att endast tre av dessa kvinnor utsatts för både misshandel och våldtäkt.²⁹ Heimer & Ny-

²⁶ ibid s. 153

²⁷ Eliasson 1997 s. 168

²⁸ Lundgren 1998

²⁹ Claesson & Heimer 2000

lén redovisar vidare en studie av Rikskvinnocentrum där sex rättsintyg av sammanlagt 153 rör misshandel och våldtäkt.³⁰ Detta kan också jämföras med Brottsförebyggande rådets undersökning år 2000 om tillämpningen av bestämmelsen om grov kvinnofridskränkning där 60 procent av anmälningarna avseende grov kvinnofridskränkning även innehåller uppgifter om andra brott som mannen begått mot kvinnan. Av dessa utgörs knappt 3 procent av våldtäkt eller försök till våldtäkt.³¹ Det kan dock också framhållas i detta sammanhang att våldtäkt av en partner är vanligare än våldtäkt av en främling.³²

Oavsett omfattningen, upplever många kvinnor just sexuella övergrepp från den man hon lever med som det absoluta sveket och som något djupt kränkande. De kan ha mycket svårt att överhuvudtaget tala om det. Margareta Dysting, kurator med lång erfarenhet av behandlingsarbete med misshandlade kvinnor, anger att det är vanligt att kvinnor först efter ett flertal samtal berättar att de utsatts för våldtäkt eller inte vågat säga nej till samlag (Dysting, personlig kommunikation).

Känslomässiga övergrepp

Känslomässigt, psykiskt våld kan, jämfört med fysiskt våld, vara svårt att känna igen. Upplevelserna och konsekvenserna av denna typ av övergrepp kan dock vara nog så allvarliga. Många kvinnor med erfarenhet av en våldspräglad relation menar att det emotionella våldet är värre än det rent fysiska.³³ Känslomässiga övergrepp kan bestå av olika systematiska verbala angrepp, exempelvis kränkande, nedsättande och förnedrande ord. Det kan röra sig om kvinnan som förälder, om hennes utseende och klädsel, hennes vänner och familj, om upprepade verbala angrepp på kvinnans värde som person: Hela hennes sätt att vara kan förlöjligas och nedvärderas.³⁴ Extrem svartsjuka och ägandebegär över kvinnan kan också räknas till de känslomässiga övergreppen.³⁵

Skadegörelse

Skadegörelse, angrepp mot inventarier eller andra föremål och våld/hot om våld mot husdjur kan också utgöra exempel på känslomässigt våld. Att ha sönder vissa föremål kan vara ett sätt för mannen att öka effekten av sina hot.

Isolering

Till de känslomässiga övergreppen kan även isolering räknas. Mannen kan försöka kontrollera kvinnans tid, aktiviteter och kontakt med andra människor genom att exempelvis ständigt vara med henne. Andra exempel är att hindra kvinnan från att röra sig fritt genom att ta ifrån henne bilnycklar eller att tvinga henne att lämna sitt arbete.

³⁰ Heimer & Nylén 1999

³¹ BRÅ 2000

³² Mahoney & Williams 1998

³³ *Understanding Violence Against Women* 1996

³⁴ Eliasson 1997

³⁵ Foolingstad et al 1990

Hydén belyser ytterligare en aspekt av isolering. De misshandlade kvinnorna hon intervjuade hade såväl familj, vänner, bekanta och arbetskamrater men däremot var det få av kvinnorna som öppet berättade om sin situation för dessa. Några försökte aktivt dölja vad de varit med om, andra upplevde omgivningen som skrämmande och avståndstagande och menade att kvinnomisshandel inom den närmaste bekantskapskretsen inte är något man vill höra talas om.³⁶ Här kan således isoleringen relateras till omvärldens reaktion.

Barnen

Även barn i familjen kan direkt eller indirekt komma att dras in i misshandelssituationen. Mannen kan skada barnen eller hota kvinnan med att göra så för att kontrollera henne. Han kan hota med att ta ifrån henne vårdnaden om barnen eller vägra betala underhåll.

Effekterna av våldet för barn beskrivs utförligare under avsnittet Barn som bevittnar våld.

Ekonomisk kontroll

En annan form av övergrepp är att ta kontroll över t.ex. bilen, inköp av mat och kläder, försäkringar och pengar. Det kan ske oberoende av vem som arbetar och har inkomster. Mannen kan förhindra att kvinnan blir självförsörjande, han kan vägra att arbeta och insistera att kvinnan försörjer familjen. Han kan kräva att hon sköter räkenskaperna eller han kan vägra henne insyn i familjeekonomin. Genom manipulationer och stöld av kvinnans egna besparingar kan mannen göra kvinnan beroende; ekonomiskt beroende kan vara ett skäl till att det är svårt för kvinnan att lämna misshandelsrelationen.

Hur överensstämmer dessa beskrivningar med kvinnor du har mött i ditt arbete?

Hur viktigt är det för dig som handläggare att känna till denna bakgrund?

Diskutera!

Tecken och symtom på misshandel

Vanliga fysiska skador

Som inledningsvis nämnts syns inte alltid de fysiska och psykiska konsekvenserna av våldet, eller så är inte alltid skadeorsaken uppenbar. Samtidigt kan så gott som alla typer av fysiska skador uppstå genom misshandel. Skadepanoramata kan sträcka sig över t.ex. blåmärken, krosskador, frakturer, sår och stickskador samt brännskador. Skadorna kan ha uppstått på en mängd sätt: genom knuffar, slag, stryptag, sparkar osv. Vanliga ställen för skador är huvudet, ansiktet, nacken eller områden som döljs av kläder: bröst,

³⁶Hydén 1995 s. 169

bröstkorg och bålen. Skador på och kring ögon och öron (hörsel), mjukdelsskador och frakturer är andra förekommande skador. Multipla skador, delvis läkta och nya skador är också vanliga indikationer på partnerrelaterat våld. Ibland stämmer inte heller kvinnans (eller mannens) förklaring till hur skadan uppstått med skadans utseende.³⁷ Nedanstående uppräknig visar förekomst av vanliga skador och besvär

- skador (sår, blåmärken, utgjutningar, stukningar, frakturer, brännskador, avslitet hår)
- skador på huvud, ansikte, hals, bröst, bröstkorg, armar, bål eller genitalier
- skador på ett flertal ställen
- skador i varierande stadier av läkning
- värk och smärta (huvud, bröstkorg, rygg, bål m.m.)
- sömn- och ätstörningar
- yrsel och diverse andra psykosomatiska problem
- gynekologiska besvär
- skador vid graviditet
- missfall
- depression eller ångest
- drogmissbruk (som en följd, inte orsak till våldet).

Psykisk ohälsa

Långvarig misshandel kan medföra såväl kort- som långvariga psykiska besvär. Depression är en vanlig reaktion på misshandel. Studier visar att 37 procent av kvinnor som utsatts för misshandel har depressionssymtom.³⁸ Risken för depression är tio gånger större för kvinnor som utsatts för våld i relationen jämfört med förekomsten i hela befolkningen (Fruzzetti, personlig kommunikation). Kvinnomisshandel innebär en förhöjd risk för självmordsförsök.³⁹ Enligt forskarna Gelles & Harrop har nära hälften, 46 procent, av våldsutsatta kvinnor symtom på ångeststörningar.⁴⁰ Ett psykotiskt tillstånd kan dölja en misshandelsituation och kan misstolkas av behandlande vårdpersonal som paranoida föreställningar eller dylikt.⁴¹

En studie av Houskamp & Foy visar att 45 procent av kvinnorna i undersökningen som utsatts för våld från närstående uppfyllde kriterierna för posttraumatiskt stressyndrom (PTSD).⁴² Posttraumatiskt stressyndrom enligt DSM-IV⁴³ används som beteckning på reaktioner efter våldshändelser som övergår i en psykisk skada. Diagnosen kan inte avgöras förrän en månad efter händelsen, men det går att uppmärksamma personer i riskzonen. PTSD karakteriseras av ständigt återupplevande av händelsen samt känslomässig avtrubbning och tillbakadragande. Det involverar en

³⁷ Warshaw & Ganley 1998

³⁸ Gelles & Straus 1998

³⁹ Stark & Flitcraft 1995

⁴⁰ Gelles & Harrop 1989

⁴¹ Warshaw 1998

⁴² Houskamp & Foy 1991

⁴³ *Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition, American Psychiatric Association.

rad reaktioner som påträngande tankar och minnen, mardrömmar, ångest, ökad vaksamhet, självförebåelser, försämrade självkänsla, irritabilitet och koncentrationssvårigheter.⁴⁴

Många kvinnor som inte uppfyller kriterierna för PTSD uppvisar symtom på akut traumatiskt stress.⁴⁵ Våldtäkt leder i allmänhet till svårare och mer varaktiga reaktioner än andra allvarliga brott som inte omfattar sexuella övergrepp.⁴⁶ Att utsättas för våld i nära relationer leder således till allvarlig ohälsa av olika slag.

Misshandel kan förstärka annan psykisk störning hos den drabbade, men psykiska besvär måste också ses som en adekvat reaktion på att utsättas för hot och fara. Studier uppmärksammar alltmer familjeinteraktionens betydelse vid t.ex. depression.⁴⁷ När kvinnan inte längre är utsatt kan hennes psykiska besvär avta relativt snabbt. Om en kvinna visar paniksymtom så behöver det inte betyda att hon har en ångeststörning – det är en just en naturlig reaktion på att utsättas för fara. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma att vissa psykiska besvär kan bestå under längre tid eller sällan klingar av spontant, främst då PTSD.

Samarbete med medicinsk, psykologisk eller psykiatrisk kompetens är viktigt för att uppmärksamma kvinnans eventuella behov av medicinska och psykoterapeutiska insatser.

Missbruk

Hög konsumtion eller missbruk av alkohol och/eller droger kan vara indikatorer på att en kvinna är utsatt för misshandel – det kan vara ett sätt att försöka hantera en svår situation. Konsumtionen av alkohol förefaller öka dramatiskt hos kvinnor som utsätts för misshandel.⁴⁸ Det kan därför vara motiverat att ställa frågor om alkohol- och drogvanor till kvinnor som är utsatta för misshandel.

Känner du igen dessa tecken hos någon du mött?

Grupper som kan ha särskilt svårt att söka stöd

Våld mot kvinnor förekommer i alla samhällsklasser och sociala sammanhang. Dock visar statistik från Epidemiologiskt centrum, Socialstyrelsen⁴⁹ till exempel att kvinnor med långvarigt ekonomiskt bistånd löper 18,5 gånger högre risk att drabbas av personvåld som kräver slutna sjukhusvård. En del kvinnor kan också av olika anledningar ha särskilt svårt att söka och erhålla stöd.

⁴⁴ *Läkaren och brottsoffret* 1998

⁴⁵ McLeer 1989, Warshaw 1989, Campbell & Alford 1989

⁴⁶ Foa 1998

⁴⁷ Fruzzetti 1996

⁴⁸ Hotaling & Sugarman 1986

⁴⁹ *Kostnader för våld mot kvinnor*. En samhällsekonomisk studie, Socialstyrelsen 2006

Missbrukande kvinnor

De kvinnor som är kända av socialtjänsten som klienter är sällan primärt kända för att de är våldsutsatta. De kan vara kända för att de t.ex. har missbruksproblem, svårigheter att försörja sig, har problem med barnen, för att de prostituerar sig, för att de är hemlösa, för att de har begått brott eller för att någon i deras familj har problem som faller inom socialtjänstens arbetsområde. Att de också kan vara utsatta för våld från närstående uppmärksammas inte alltid.

Erfarenhet⁵⁰ visar att det är vanligt att socialt utsatta, missbrukande kvinnor utsätts för våld och trakasserier. Det är inte alltid enkelt att avgöra om en kvinna missbrukar för att hon blivit utnyttjad och misshandlad, eller om hon blir utnyttjad och misshandlad för att hon missbrukar. Likaväl som att ställa frågor till misshandlade kvinnor om deras alkohol- och drogvanor, är det motiverat att ställa frågor om misshandel till kvinnor som har missbruksproblem. Stöd och hjälp kan i dessa fall vara mycket komplicerat.

Kvinnor med utländsk bakgrund

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kan vara mer sårbara och isolerade än etniskt svenska kvinnor. De kan ha särskilt svårt att bryta upp från ett äktenskap då de kan riskera att bli isolerade eller utstötta ur en gemenskap.

Vissa invandrade kvinnor har inte alltid kunskap om sina rättigheter och möjligheter att få hjälp. Bristande kunskaper i svenska språket kan också lägga hinder. För en del kvinnor med invandrarbakgrund är det samtidigt långtifrån en självklarhet att vilja bo på egen hand och att försörja sig själv. Vår svenska syn på sådan självständighet kan uppfattas som mycket främmande. Familjesammanhållningen är större i många kulturer än i den svenska. Erfarenheter från invandrarförvaltningar visar att skilsmässa inte i alla situationer är en önskvärd lösning för kvinnan.

Unga kvinnor/flickor, med föräldrar som kommer från länder med annan familjetradition och en annan syn på relationen mellan pojkar och flickor kan hamna i kulturkonflikter. Rädslan för att familjebanden skall upplösas kan göra att flickorna övervakas extra noga och kontrollen kan övergå i öppna konflikter och bruk av våld och andra övergrepp.

En speciellt utsatt grupp av kvinnor är de som berörs av den så kallade 2-års regeln i utlänningslagen. Huvudregeln är att en utländsk person med familjeanknytning beviljas permanent uppehållstillstånd efter två år med tillfälligt uppehållstillstånd. Om förhållandet upphör före tidsperiodens utgång beviljas inte permanent uppehållstillstånd. Det finns dock en skillnad då förhållandet upphört pga. av att kvinnan eller hennes barn utsatts för våld eller annan allvarlig kränkning. I dessa fall kan kvinnan beviljas permanent uppehållstillstånd även om förhållandet varat kortare tid än två år (5 kap. 16 § tredje stycket utlänningslagen).

⁵⁰ Socialstyrelsens hearing med erfarna socialsekreterare (2000).

Kvinnor med funktionshinder och äldre kvinnor

Även äldre kvinnor och kvinnor med funktionshinder blir utsatta för våld. Det kan vara mycket svårt att upptäcka. Vad som förenar dessa grupper är att deras möjligheter att söka hjälp kan vara begränsade. De kan vara beroende av omsorgsstöd från en närstående som brukar våld eller hot och deras möjlighet att kommunicera med omgivningen kan vara begränsad.

Övergreppen kan förutom de mer traditionella också bestå av bristfällig omsorg, ovilja att hjälpa till med myndighets- och sjukvårdkontakter, stöd av tillgångar och hot om ytterligare försämring vad gäller omsorgen.

Vad som även förenar dessa är att det finns mycket lite forskning om kvinnor utsatta för våld i dessa grupper. Ett projekt bedrivet av Forum Kvinnor och Handikapp har undersökt kvinnor med funktionshinder utsatta för våld och andra övergrepp. Erfarenheter från detta projekt visar bland annat att förekomsten är i nivå med eller högre än för kvinnor utan funktionshinder och att fysiskt och psykiskt våld riktas specifikt mot funktionshindret. Isolering från omvärlden är stor på grund av funktionshindret, men denna förstärks av att dessa kvinnor kan ha särskilt svårt att förmedla uppgifter av avgörande betydelse för en rättsprocess på grund av sitt funktionshinder. Detta gör även att deras trovärdighet hos myndigheter blir låg. Undersökningen pekar även på att denna grupp kan ha särskilt svårt att få stöd då många jourer inte är anpassade till olika funktionshinder.⁵¹

Samkönade relationer

På samma sätt som i heterosexuella relationer förekommer våld mellan personer av samma kön som lever tillsammans. Från att till en början ha betraktat och definierat partnerrelaterat våld uteslutande som ”mäns våld mot kvinnor”, har man i USA med tiden kommit att uppmärksamma motsvarande faktorer och problem även i homosexuella parrelationer (Spier och Patton, New York Gay and Lesbian Anti-Violence Project, personlig kommunikation).

Erfarenheter och forskning visar att problematiken i stort sett ser likadan ut som i heterosexuella relationer.⁵² Makt och kontroll är centrala begrepp. I homosexuella parrelationer där våld förekommer, finns ofta också aspekter som försvårar situationen och arbetet. Ett exempel är att stereotyperna för offer (kvinna) och förövare (man) inte stämmer. Det kan även finnas hinder i arbetet med våld som är specifika för homosexuella parrelationer. Exempel på det är att förekomsten av våld inte alltid erkänns bland homosexuella, att homofobi och heterosexism hindrar identifiering av brott eller gör att homosexuella inte får det stöd heterosexuella kan få. Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande (RFSL) har en särskild jourtelefon dit personer kan ringa och söka hjälp bland annat för att de är utsatta för denna typ av våld.

Vilka krav ställs på personal och organisation när det gäller ovanstående grupper då de kommer i kontakt med socialtjänsten?

⁵¹ Finndahl 2000

⁵² Leventhal & Lundy 1999, West 1998

Män som misshandlar

Mäns våld mot kvinnor i nära relationer måste ses som ett sammansatt problem som inte har en enda orsak. Det är ett samhälleligt-, individuellt- och relationsproblem och har på varje analysnivå mångfaktoriella orsaker. Forskning visar att när väl våld förekommer i en relation så är det i många fall troligt att det fortsätter.⁵³ Det är således angeläget att partnerrelaterat våld upptäcks tidigt och att mannen ges stöd och behandling så att risk för upprepade våldshandlingar inte uppstår. En del par där våld förekommer fortsätter också att leva tillsammans vilket ibland ställer krav på att insatser omfattar både mannen och kvinnan. Formerna för detta stöd måste avvägas noga med hänsyn tagen till personliga förutsättningar och förhållanden.

Om mannen och kvinnan går skilda vägar blir samhällets ansvar speciellt tydligt då det finns barn med i bilden. Att vara förälder är ett livslångt åtagande och innebär i många fall att mannen och kvinnan har fortsatt kontakt, åtminstone i frågor som rör barnen. För vissa män kan tillvaron förändras så att de inte längre har kontakt med sina barn. Det kan innebära att de behöver specifikt stöd för att hantera denna situation. Separation och de livsomställningar som följer därav kan i sig medföra en ökad risk för hot och misshandel. Att erbjuda mannen stöd att hantera sitt beteende då är givetvis också ett sätt att öka säkerheten för kvinnan och barnen.

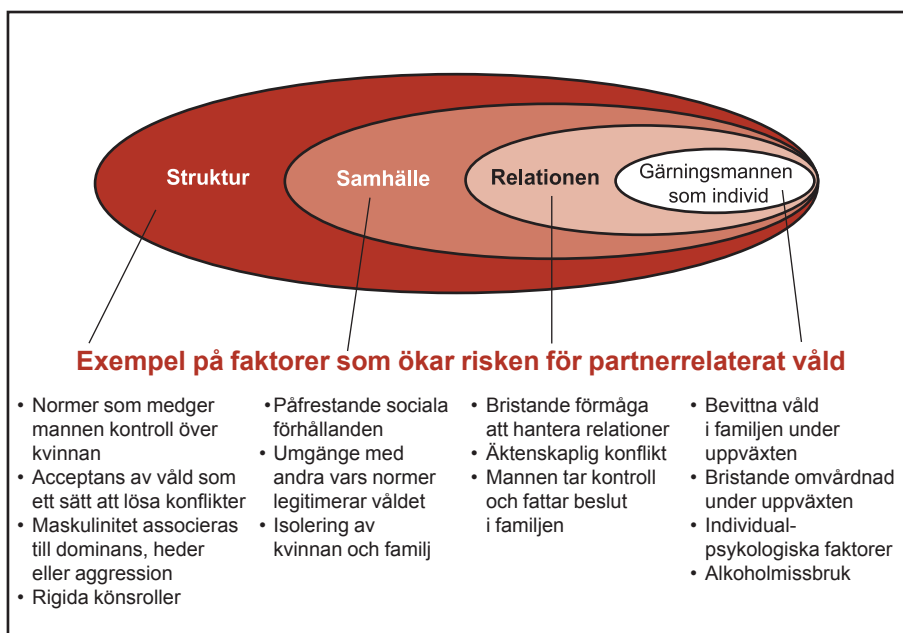
”Varför slår han?”

När mäns våld mot kvinnor i nära relationer analyseras och diskuteras sker det ofta på olika nivåer och med olika teoretiska utgångspunkter. Våldet ses antingen som ett strukturellt/samhälleligt fenomen, som ett socialpsykologiskt relationsproblem eller som ett individualpsykologiskt problem. Inom forskningen försöker man emellertid allt mer att förena dessa olika perspektiv: Då männen som slår är en heterogen grupp, är det svårt att hitta *en orsak* eller en teori som är giltig för alla.⁵⁴ Forskare talar exempelvis i all högre grad om en *ekologisk modell*. Det innebär en förståelse för samspelet mellan personliga, situationsbetingade och sociokulturella faktorer. Enligt denna ekologiska modell är det inte en enstaka faktor som orsakar våldet, utan ett antal samvarierande faktorer.⁵⁵ Således kan inte heller åtgärder mot våld vara av ett enda slag.

⁵³ Feld & Straus 1989

⁵⁴ *Understanding Violence Against Women* 1996

⁵⁵ *Ending Violence Against Women* 1999

Figur 2. En ekologisk modell för våld mot kvinnor. Delvis bearbetad efter originalet i Ending Violence Against Woman, Population Reports, 1999. I den ursprungliga modellen används begreppen Society, Community, Relationship, Individual perpetrator.

Forskarna Harway och O'Neil förklarar också våldet med en modell där ett flertal faktorer samvarierar.⁵⁶ De poängterar även vikten av att klart skilja de *disponerande* faktorerna från de faktorer som är *utlösande*.

Mönstret för våld i nära relationer ser olika ut

Sammanställningar av forskning kring partnerrelaterat våld drar slutsatsen att våldets mönster inte är detsamma för alla män. Traditionellt beskrivs mäns våld i nära relationer som cykliskt med en period där spänningen byggs upp – därefter kommer våldet. Efteråt visar förövaren ånger och en period av relativt lugn följer. Så återaktiveras uppbyggnaden av spänning och våldet trappas upp.

Beskrivningen i form av en cirkel, där våldet trappas upp över tid och blir allt allvarligare, stämmer i huvudsak in på den grupp av män där patriarkaliska, ”terroriserande” former av misshandel förekommer. Det är en av de svårare och samtidigt mindre frekvent förekommande formerna av misshandel. Den uppdagas oftast vid polisanmälan, då kvinnan får vård för allvarliga skador eller då hon söker skydd. I kontrast till denna skildring visar större studier att denna beskrivning förmodligen inte stämmer in på flertalet förhållanden där misshandel förekommer.⁵⁷

Bilden av att det handlar om olika typer av våld understryks av att för en del män som brukat våld mot närstående är samhällets sanktioner i form av straff inte alltid tillräckliga för att våldet ska upphöra. För andra män

⁵⁶ Harway & O'Neil 1999

⁵⁷ Johnson 1995

är däremot polisingripanden och eventuell straffpåföljd incitament för att söka hjälp för att förändra sitt beteende. Sammantaget kan slutsatsen dras att män som brukar våld i nära relationer är en heterogen grupp (Fruzzetti, under utgivning).

Riskfaktorer hos mannen som förknippas med partnerrelaterat våld

Sammanställningar av olika forskningsresultat visar att viktiga riskfaktorer för partnerrelaterat våld är: förekomst av våld i familjen under uppväxten, socioekonomiska faktorer, personlighetsfaktorer, biologiska faktorer samt missbruk. Även situationsfaktorer som är förknippade med livshändelser kan medföra ökad risk för våld. Det innefattar bl.a. graviditet, problem med barnen, arbetsrelaterade förändringar, t.ex. ökat ansvar eller arbetslöshet. Det är samtidigt viktigt att vara medveten om att förekomsten av en eller flera riskfaktorer inte behöver medföra att mannen brukar våld mot kvinnan.⁵⁸

I en rapport från Brottsförebyggande rådet (2000), redovisas en del uppgifter om de män som dömts för grov kvinnofridskränkning.⁵⁹ Materialet är inte generaliserbart till alla män som misshandlar kvinnor i nära relationer. 70 procent av de dömda männen var tidigare dömda. Tre fjärdedelar av dem hade dömts för någon form av våldsbrott. Sammantaget hade en majoritet av männen någon form av missbruksproblem. Nära en fjärdedel av männen genomgick i samband med rättegången en rättspsykiatrisk undersökning eller undersökning enligt 7 § lagen (1991:204) om särskild personutredning i brottmål m.m., eller både och. Av dessa män erhöll nära en tredjedel psykiatrisk vård som påföljd. BRÅ drar i sin rapport slutsatsen att för de män som genomgått någon form av undersökning rörande den psykiska hälsan handlar mannens beteende oftare mer uttalat om kontrollen över kvinnan än i de relationer där missbruk förekommer; de är starkt svartsjuka och styr över kvinnans liv genom hot och våld. Sammantaget indikerar resultatet enligt BRÅ att de män som dömts för grov kvinnofridskränkning utgör en kriminellt belastad grupp och att de ofta har andra sociala problem.

I en studie av Rying framkommer att hälften av männen som brukade dödligt våld i en nära relation var påverkade av alkohol vid brottet. De var en klart mer socialt marginaliserad grupp än övriga. En majoritet av dessa män var alkoholmissbrukare. I den andra gruppen, som inte var alkoholpåverkade, var en jämförelsevis större andel män psykiskt instabila.⁶⁰

Vad har du för tankar om orsaken till mäns våld mot kvinnor? Stämmer dessa med de förklaringar som nämnts ovan?

⁵⁸ Kaufman Kantor & Jasinski 1998

⁵⁹ BRÅ 2000

⁶⁰ Rying 2000

Att ställa frågor om våld i nära relationer

Samtal – stöd – förtroende

Många kvinnor söker – av olika skäl – inte själva hjälp. För andra som försöker förändra sin situation uppmärksammas kanske inte heller deras försök. Att identifiera att en person är utsatt för fysiskt eller psykiskt våld från någon närstående kan vara svårt eftersom det inte heller alltid är uppenbart att någon är utsatt. Fysisk eller psykisk misshandel syns inte alltid vare sig i form av skador eller genom kvinnans uppträdande.

Det finns också andra orsaker till att utsatta kvinnor inte uppmärksammas. Det sammanhang där kvinnan söker hjälp kan ha ett annat fokus än våld mot kvinnor och leda till att tecken på misshandel därför inte uppmärksammas. Exempel kan vara en kvinna som har extra behov av socialbidrag utan att det finns tydlig grund för det, beroende på att mannen har kontroll över ekonomin. Frekventa besök, ovanliga eller oklara behov/ansökningar *kan* vara indikatorer på att allt inte står rätt till i förhållandet och att misshandel förekommer.

Ytterligare anledningar till att utsatta kvinnor inte uppmärksammas kan vara personalens egna föreställningar om kvinnomisshandel, t.ex. tvekan om att överskrida gränser till det privata och våga fråga. Därför är det viktigt att ta ställning till hur frågan ska hanteras i olika situationer. Ett sätt är att ha rutiner för att ställa frågor om hot och misshandel.

De medicinska och psykologiska konsekvenserna av misshandel kan – i ett kort perspektiv – vara svåra att fastställa. Mot bakgrund av hur svåra konsekvenserna kan vara, och hur svårt det är att upptäcka våld i nära relationer är det motiverat att ställa frågor kring detta. Det kan ge den som utsätts för våld en möjlighet att berätta om sin livssituation som annars kanske inte skulle uppstå – i vart fall inte innan våldet gett svåra konsekvenser. Det är viktigt att klargöra att man tar allvarligt på den utsattes problem och situation, att visa att man har förmåga att tala om våld i nära relationer och att hjälp finns att tillgå.

Kom ihåg

att ...

- **fråga** om våld eller övergrepp
- **identifiera** klienter som har utsatts för övergrepp
- **bekräfta** allvaret i våld i nära relationer som ett brott, ett hälsoproblem och ett socialt problem
- **tänka** på klientens omedelbara säkerhet
- **poängtera** att ingen förtjänar att bli slagen, att misshandel är ett brott
- **ge** klienten en lista med tillgängliga stödresurser i kommunen.

att inte ...

- **kritisera**, ge skuld eller skam
- **moralisera**
- **ignorera** yppande om våld i nära relationer
- ställa dig på **förövarens sida**
- **fråga** "varför går du inte?"

Not. Översatt från *Domestic Violence Intervention by Emergency Department Staff*.⁶¹

- Samtala med kvinnan enskilt (undantag för tolk vid behov samt om kvinnan önskar att ha med en stödperson).
- Erbjud stöd på ett empatiskt, icke-fördömande sätt som visar att du respekterar henne.
- Stärk känslan av förtroende i samtalet.
- Det är viktigt att undvika ordet misshandlad. Det är inte säkert att kvinnan uppfattar det som hon utsatts för, t.ex. knuffar och slag, som misshandel. Det är inte säkert att den våldsutsatta kvinnan ser sig som "en misshandlad kvinna".
- Gör klart att du betraktar våld i nära relationer som ett brott.

Exempel på frågor om våld i nära relationer

Ibland kan det kännas svårt att ta upp frågan om våld i nära relationer – särskilt om det inte finns några tydliga indikationer på att kvinnan utsatts för våld, även om misstanken har uppstått av något skäl. Nedan följer några exempel på hur man kan ställa frågor.

- Jag vet inte om detta är ett problem för dig, men många av mina klienter har upplevt våld i sina relationer. Jag har därför börjat att fråga alla rutinmässigt om detta. Har du blivit utsatt för våld av din partner?
- Eftersom många av de kvinnor jag träffar i mitt arbete lever med någon som skadar eller hotar dem, frågar jag numera alla mina klienter om övergrepp.

Från allmänna till mer specifika frågor

Ibland är det lämpligare att börja med mer allmänna frågor om förhållandet innan man ställer mer direkta frågor om hot och misshandel. Detta är några exempel på mer allmänna frågor:

⁶¹ *Domestic Violence Intervention by Emergency Department Staff* 1995

- Hur har du det i din relation/äktenskap? Du verkar bekymrad över din partner. Kan du berätta mer för mig om det? Uppträder han någonsin på ett skrämmande sätt?
- Du nämnde att din partner använder alkohol. Hur uppträder han när han är påverkad? Skrämmer hans beteende dig någonsin? Blir han våldsam?
- Brukar ni vara osams och bråka? Blir du någonsin rädd?

Hur man än tar upp frågan om våld i nära relationer är det viktigt att så småningom ställa direkta och mer specifika frågor om hot och våld.

- Har din partner hotat att skada dig eller någon i din familj? Är din partner svartsjuk? Brukar han anklaga dig för otrohet?
- Har din partner någonsin försökt hindra dig från att göra saker som är viktiga för dig? (som att gå i skolan, arbeta, träffa vänner eller familj)
- Har din partner någonsin slagit eller fysiskt skadat dig? Händer det ofta? När skedde det senast?
- Är du rädd för din partner? Känner du att du befinner dig i fara? Är det säkert för dig att gå hem?

Frågor om sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp i samband med partnerns misshandel kan förekomma. Frågor om sexuella övergrepp kan vara mycket känsligt och smärtsamt för en kvinna att svara på. Därför kan det vara lämplig att avvakta i samtalet tills en trygg relation har etablerats innan man ställer denna typ av frågor.

- Har din partner någonsin tvingat dig att ha sex när du inte velat själv?
- Har din partner någonsin tvingat dig att utföra sexuella handlingar som du inte har velat?

Hur skulle du själv formulera dina frågor?

Öva gärna att ställa frågor genom rollspel i din arbetsgrupp.

Om kvinnan berättar att hon är utsatt för misshandel

Om kvinnan berättar/bekräftar att hon har blivit utsatt för våld eller övergrepp måste frågan om akuta insatser diskuteras. Hon behöver information om handlingsalternativ och möjligheter till skydd liksom om regler och tillvägagångssätt för en eventuell polisanmälan.

Det är viktigt att erbjuda kvinnan en lugn och stödjande miljö för att underlätta för henne att berätta om våld och övergrepp, hennes och eventuella barns behov av säkerhet och andra omedelbara behov. Diskutera våldets karaktär i just hennes relation. Det kan också vara till hjälp att beskriva vanliga beteenden hos personer som hotar eller misshandlar sin partner. Stämmer

det med kvinnans erfarenheter? En sådan diskussion är av betydelse av flera skäl. Dels som ett led i en säkerhetsbedömning för kvinnan dels för att kvinnan ska kunna bilda sig en tydlig uppfattning om den situation hon befinner sig i: Hur stor är risken för henne att skadas allvarligt eller rent av dödas om inte situationen förändras? Diskutera även det faktum att våld i hemmet kan ha långsiktiga skadeverkningar för barn och deras utveckling.

I diskussioner om våld är det viktigt att betona att det är mannen som är ytterst ansvarig för sitt våldsbeteende och att endast han kan ta ansvar för att förändra det. Om mannen är beredd att förändra sitt beteende innebär det oftast att han behöver socialt stöd eller en behandlingskontakt med speciell kompetens inom området. Det kan också vara värdefullt för kvinnan att få information om vilka möjligheter som finns för mannen att få hjälp. Att upphöra med hot och våld är det primära målet för behandlingen, men det är dock bara första steget för att förändra hans sätt att interagera med partnern. Som en relief till våldet finns ofta ett kontrollerande beteende hos mannen (se även avsnitten om mannen i detta material).

Att skapa en grund för säkerhetsbedömning

En central del i samtalet med kvinnan är att skapa en bild av situationen till grund för säkerhetsplanering och insatser (se även avsnittet om säkerhetsplanering där detta diskuteras vidare).

Akuta insatser för våldsutsatta kvinnor

Beroende på sammanhanget och situationen då det uppdagas att en besökande kvinna är utsatt för våld eller övergrepp ser givetvis formerna och prioriteringsordningen för behandling, stöd och omvårdnad olika ut. Det är rimligen stor skillnad om kvinnan söker akut för skador eller om hon berättar om mångårig misshandel i samband med att hon söker för något annat problem. Därför är nedanstående beskrivning bred och relativt omfattande.

Socialtjänsten kan fylla en viktig funktion genom att erbjuda information och hjälpinsatser av olika slag till kvinnor som hotas och misshandlas. Den professionella hjälp som socialtjänsten kan ge beror på faktorer som den individuella situationen, om läget är akut, om kvinnan har behov av skydd, om det finns barn i familjen. Insatserna kan vara såväl praktiska som behandlingsinriktade.

Bemötande

Kvinnan kan i ett akut läge vara upprörd och har kanske svårt att redogöra kronologiskt för vad som hänt. Det viktiga initialt är inte att veta allt – det viktigaste är som tidigare berörts att få information för en bedömning av hennes säkerhet och vilka insatser som kan vara aktuella samt vad hon brukar/kan göra för att skydda sig och barnen.⁶² Kvinnans självkänsla kan vara påverkad av det våld hon utsatts för och att hon behöver uppmärksammas på sina rättigheter. Ta reda på vad kvinnan är mest rädd för just nu.

Möt kvinnan med respekt och förståelse

Att möta kvinnan med respekt och förståelse är grundläggande. Hon är i en utsatt situation och kan känna sig utlämnad. Hon kan vara orolig för att inte blir trodd och förstådd. Man kan fråga vad som hänt och låta henne berätta i sin egen takt; ge henne den tid hon behöver. Man kan tala om för kvinnan att man förstår att det kan vara svårt att berätta allt på en gång och erbjuda flera samtal. Det kan ta tid för henne att våga lita på omgivningen och berätta allt som hänt.

Vad innebär respekt i dessa fall? Kan man tro på allting kvinnan säger? ■

Diskutera!

⁶²Hydén 1999

Ifrågasätt inte – kritisera inte

Särskilt vid upprepat våld och om kvinnan återvänt till mannen kan det vara lätt att – mer eller mindre omedvetet – utsätta henne för kritik och fördömanden. Känslorna mellan kvinnan och mannen kan vara starka. Om man kritiserar mannen kan kvinnan uppfatta detta som kritik mot sig själv, eftersom hon lever eller har levt med honom.

Tillgång till professionell tolk

Enligt 8 § förvaltningslagen bör vid behov tolk anlitas, när kvinnan inte behärskar svenska eller är allvarligt hörsel- eller talskadad. Det kan även ses som en del av ett gott bemötande att se till att tolkhjälp är tillgängligt om kvinnan inte behärskar svenska obehindrat. Tänk på att anhöriga eller medföljande kan vara inblandade, varför det kan vara olämpligt att använda dem som tolkar. Ordna med en kvinnlig tolk om kvinnan önskar det och det är möjligt.

Om kvinnan akut lämnat mannen/hemmet

En kvinna som i en akut situation kommer i kontakt med kvinnojouren, hälso- och sjukvården, polisen eller socialtjänsten kan ha begränsat med pengar tillgängligt. Man kan undersöka om hon behöver ekonomisk hjälp och erbjuda sig, om kvinnan önskar det, att förmedla kontakt för ekonomiskt bistånd. Man kan även fråga om hon behöver hjälp med kontakt med anhöriga och/eller hämtning av personliga tillhörigheter. Eventuellt kan polis behöva medverka.

Om mannen dyker upp eller hör av sig – hänvisa honom till en annan handläggare.

Läkarundersökning

Diskutera med kvinnan om hon behöver uppsöka läkare för vård av skador. I så fall, fråga om hon behöver hjälp med att boka tid. Även om vård inte behövs är det viktigt med läkarundersökning för dokumentation av skador till ett rättsintyg i en eventuell rättsprocess.

Polisanmälan

Diskutera en polisanmälan med kvinnan. Anmälan får, utom vid vissa allvarliga brott, normalt inte göras av socialtjänsten mot kvinnans vilja om hon inte är minderårig (se vidare det rättsliga avsnittet). En kvinna kan vara tveksam till ett polisingripande för att hon inte vill att hennes partner ska bli gripen och eventuellt häktad eller så kan hon vara rädd för ytterligare misshandel därför att hon har kontaktat polisen. Samtidigt kan en anmälan innebära möjlighet till ett tillfälligt skydd och att övergreppen blir dokumenterade.

Ett polisingripande är avskräckande för vissa förövare medan det för andra kan leda till att misshandeln ökar. Diskutera med kvinnan hur hon tror att hennes partner skulle reagera om hon gör en polisanmälan eller om han får besöksförbud, det är av betydelse för kvinnans säkerhetsplanering.

Misshandel faller under allmänt åtal och polisen måste ta upp anmälan. Det innebär vidare bl.a. att åklagaren kan föra ärendet vidare även om kvinnan inte vill medverka. Följ om möjligt med kvinnan till polisen om hon vill det. Polisen kan eventuellt också komma till kontoret och ta upp en anmälan. Kvinnan kan behöva information om förutsättningar för besöksförbud och annat stöd och hjälp i den juridiska processen. Beskriv möjligheter och begränsningar (se även avsnittet Rättsligt stöd).

Tillfälligt skyddat boende

Det finns ännu inte någon enhetlig definition av skyddat boende. Det innebär att det inte är tydliggjort vilken nivå av skydd och stöd som ska finnas i ett sådant boende. I Socialstyrelsens kommande handbok om våldsutsatta kvinnor (beräknad utgivning mars 2010) kommer en närmare bestämning av vad som avses med boende till skydd och stöd att presenteras.

Även om kvinnojourer är det som de flesta först tänker på när det gäller skyddat boende utgör dessa inte den enda skyddsmöjligheten. För en del kvinnor är inte kvinnojour ett bra eller möjligt alternativ. Det kan t.ex. vara för långt till den närmaste jouten, kvinnan uppfyller inte kraven eller så finns det inte plats för tillfället. På olika orter finns också skyddat boende i kommunal regi, exempelvis finns kommunala kriscentra i Stockholm, Göteborg och Malmö där boende kan erbjudas. I de fall kommunerna har jourlägenheter, är dessa också ett alternativ för kortsiktigt boende.

Kvinnojouren är en ideellt arbetande förening. Ofta fungerar jourerna som en dold verksamhet med skyddat boende för utsatta kvinnor. Kvinnojouren erbjuder hjälp och stöd till kvinnor som är utsatta för misshandel och andra övergrepp genom att lyssna, ge råd och/eller erbjuda boende i jouten. I de flesta fall kan barn till den våldsutsatta kvinnan bo med modern på jouten och många har även särskild barnverksamhet. Barnpassning, matlagning och inköp förutsätts kvinnan hantera själv. De flesta jourer har en jourtelefonlinje. I några fall är den öppna större delen av dygnet, men ofta är den kopplad till en telefonsvarare.

Barn i familjen

Om det finns barn i familjen måste planeringen av insatser givetvis också omfatta barnen. Var fanns barnen när misshandeln skedde? Vad har de sett och hört? Har kvinnan diskuterat våldet med sina barn? Har de också blivit slagna? Var är de nu?

Alla barn påverkas av att leva med våld i familjen. Frågor om barnens utsatthet aktualiserar också frågan om anmälningsskyldighet till socialtjänsten.

Om man inte själv normalt ansvarar för utredningar om barn – ska man kontakta ansvarig handläggare.

Det är inte otänkbart att kvinnan är orolig för att en utredning kring barnet skulle innebära ett misstroende av henne som mamma. Försäkra henne om att hon tvärtom kan få hjälp och stöd i frågor som rör barnen och att barnen kan få hjälp att bearbeta sina upplevelser. Överlämna ansvaret att ta kontakt med mannen i frågor som rör barnen till en kollega.

När det finns risk för fortsatt våld efter en separation kan en kontaktperson tillsättas för att underlätta umgänget mellan barnet och umgängesföräldern. Kontaktfamilj kan också användas som stöd för kvinnan och barnen. Den första tiden efter en separation på grund av misshandel kan vara kaotisk med känslomässiga upp- och nergångar, samtidigt som många praktiska saker behöver ordnas. Kvinnan kan ha behov av stöd och ibland avlastning med barnen och en kontaktperson kan då fylla en viktig uppgift, speciellt om kvinnans nätverk är begränsat.

Diskutera!

Om du har kommit i kontakt med misshandlade kvinnor tidigare: Hur har de akuta insatserna sett ut?

Är det något i beskrivningen ovan som känns svårt eller problematiskt?

Vilken beredskap har förvaltningen i din kommun? Hur ser samarbetet med polis, kvinnojour etc. ut?

Vilka rutiner behövs i din kommun för att möta akuta behov?

Insatser på längre sikt

Förutom när kvinnan söker hjälp med anledning av att hon blivit utsatt för våld eller övergrepp, kan det finnas andra tillfällen då det är motiverat att ställa frågor om misshandel eller övergrepp. Om kvinnan säger att våld inte förekommer, men man ändå har anledning att misstänka att så är fallet, kan man låta henne veta om sin oro för hennes situation och vad man grundar sin oro på. Ibland kan en besökande kvinna lyssna och ta till sig utan att öppet visa det. Som tidigare nämnts kan det finnas många anledningar till att kvinnor stannar i ett förhållande där hon riskerar eller utsätts för våld. Det kan exempelvis vara av ekonomiska skäl, ambivalenta känslor inför maken eller rädsla. Kvinnan kan ha levt med våld och övergrepp under lång tid vilket i sig kan utgöra hinder för att hon ska ha kraft att på egen hand förändra situationen. Det kan ta tid för kvinnan att såväl våga lita på omgivningen som att fatta beslut om framtiden. Det är samtidigt viktigt att vara neutral i förhållande till kvinnans känslor inför mannen men ändå markera avståndstagande inför våldshandlingar.

Det kan också vara till hjälp att ge information om våld och övergrepp i nära relationer. Man kan ge skriftlig information om våld och misshandel, rättsliga frågor och stöd och resurser som är tillgängliga i kommunen. Att ge information om våld och misshandel kan ge kvinnan perspektiv på sin situation (se avsnittet ovan om information till kvinnan under akuta insatser).

Om kvinnan överhuvudtaget inte vill tala vidare om sin situation kan man uppmana henne att återkomma om hon skulle få problem i framtiden. Det kan vara bra att boka en tid med henne för återbesök eller att fråga om man kan kontakta henne om hon inte hör av sig och i så fall hur. Man kan även be att få ringa om några dagar för att höra hur hon har det. Med detta undanröjer man risken att kvinnan tränger bort hela frågan (Dysting, personlig kommunikation).

Att stärka möjligheten till att leva ett självständigt och gott liv

En del av motivationsarbetet kan vara att visa på möjliga handlingsvägar, så att kvinnan kan fatta ett självständigt beslut om sitt fortsatta liv. Förmedling av sociala stödåtgärder är ofta en god hjälp för att skapa kontakt och underlätta motivationsarbete. Inom socialt arbete används alltmer begreppet ”empowerment⁶³” som en viktig princip och ledstjärna i arbetet. *Empowerment* används dels i individinriktat arbete syftande till att stärka den enskildes

⁶³”Empowerment” – som inte är möjligt att översätta till svenska – syftar till att hjälpa klienter att tillägna sig förmåga (power) att besluta om och att agera i sitt eget liv. Det görs 1) genom att reducera det som hindrar klienten att använda den förmåga hon/han har, 2) genom att öka kapaciteten och självförtroendet att utnyttja förmågan och 3) genom att överföra makt från omgivningen till klienterna (Payne 1997).

förmåga att leva ett självständigt liv och dels i politisk betydelse att förändra sociala förhållanden för en grupp som lever under förtryck.

I detta sammanhang syftar *empowerment* till att stödja en misshandlad kvinna till att stärka kontrollen över sitt liv och förmågan att fatta självständiga beslut. Det är dock väsentligt att ta i beaktande att många misshandlade kvinnor lever med våld som inte är livshotande men ändå förorsakar intensivt lidande.⁶⁴ Det är troligt, menar dessa forskare, att dessa kvinnor behöver en annorlunda form av stödjande insatser. I dessa fall kan det vara ett självständigt och medvetet val av kvinnan att stanna kvar. Därmed kan det uppstå en spänning mellan kvinnan och den omgivning som ofta är inriktad på att stödja henne att lämna mannen. I vissa fall leder det till att kvinnans val inte ges legitimitet och att omgivningens stöd dras in. Om så är fallet, fräntas kvinnan makten att fatta självständiga beslut.

■ Vad innebär "empowerment" i ditt arbete med våldsutsatta kvinnor?

Att återta kontroll över sitt liv

I arbetet med att hjälpa och stödja kvinnan är det viktigt att försöka identifiera var i beslutsprocessen om att stanna eller lämna relationen hon befinner sig. En kvinna som söker hjälp för skador men förnekar att hon är utsatt för misshandel kanske befinner sig i början av denna process. Att "våga fråga" är i det läget mycket betydelsefullt. När kvinnan kan uttrycka att hon är utsatt för misshandel och övergrepp har hon redan kommit en lång bit på väg i processen. Om hon börjar värdera frågan om att lämna mannen eller ej, torde hon befinna sig i slutet av denna beslutsprocess.⁶⁵

Hydén lyfter vidare fram att en del i bearbetningen av det trauma som våld från närstående kan innebära, är att kvinnan ges möjligheter att tala om de smärtsamma erfarenheterna. Samtidigt är det av minst lika stor betydelse att kvinnan bereds möjlighet att identifiera och verbalisera erfarenheter av att bjuda motstånd – vare sig detta lett till framgång eller ej – för att hon ska kunna gå vidare i livet. Att leva i en misshandelsrelation är en genomgripande och "livsomgestaltande" upplevelse. Hydén drar slutsatsen att ett framgångsrikt socialt arbete för misshandlade kvinnor därför på motsvarande sätt måste ha ett "livsomgestaltande mål". En viktig uppgift för den som arbetar med dessa frågor blir därmed att synliggöra nya tolknings- och handlingsmöjligheter i klienternas livssituation.

Det är inte omgivningens uppgift att tala om för henne vad hon ska göra, om hon ska lämna mannen eller inte. *Empowerment* handlar om att hjälpa människor att ta kontroll och fatta självständiga beslut. Skynda inte på henne innan hon är redo att fatta ett eget beslut, men hjälp henne att formulera förutsättningar för ett gott liv.

⁶⁴Peled et al 2000

⁶⁵Hydén 1999

Samtalsgrupper och terapeutiska insatser

Kvinnor som utsatts för våld och övergrepp under lång tid kan ha behov av behandlingsinsatser som t.ex. samtalsgrupp eller psykoterapi. Att i grupp dela och utbyta tankar och känslor med andra som upplevt liknande händelser kan bidra till att bearbeta den kris som kan ha uppstått som en konsekvens av våldet. Psykoterapi kan ha god behandlingseffekt för psykiska besvär som t.ex. ångest, depression, posttraumatiskt stressyndrom och andra relaterade besvär.⁶⁶ Som framhölls av kvinnovåldskommissionen i dess slutbetänkande SOU 1995:60 är tillgången på och resurser för psykoterapi och andra behandlingsformer mycket begränsad. Bristen på psykoterapeuter inom den offentliga hälso- och sjukvården gör att endast ett fåtal kvinnor kan få sin terapi finansierad via sjukförsäkringssystemet. Socialtjänsten anser sig ofta inte ha möjlighet eller skyldighet att bistå kvinnan med finansiell hjälp för terapi.⁶⁷

Att i grupp dela och utbyta tankar och känslor med andra som upplevt liknande händelser kan bidra till att bearbeta den kris som kan ha uppstått som en konsekvens av våldet. Kvinnojourernas verksamhet syftar huvudsakligen till att erbjuda våldsutsatta kvinnor och deras barn ett tillfälligt skydd och viss krisbearbetning. En mera långsiktig behandling kan idag erbjudas endast på ett fåtal platser i landet. Dessa är bl.a. de särskilda Kriscentra för kvinnor som finns, framför allt i de stora städerna. Dessa erbjuder bland annat behandling i grupp för våldsutsatta kvinnor. Även vissa samverkansprojekt tillhandahåller gruppbehandling för kvinnor, exempelvis Projekt Utväg i Skövde och Frideborg i Norrköping.

Erfarenheterna från Nordamerika vad gäller gruppbehandling för kvinnor är relativt omfattande. Vid exempelvis Domestic Abuse Project (DAP), Minneapolis, Minnesota, USA har ett särskilt program för gruppterapi utvecklats. Efter en inledande bedömning och orientering ges ett utbildningsprogram som normalt omfattar 18 sessioner. Programmet omfattar i korthet: Myter, orsaker och definitioner, våldets utveckling och faser, identifikation av vad som får kvinnan att stanna i förhållandet, överlevnadsförmågor, säkerhetsplanering, sexualitet, ilska, konfliktlösning, kommunikation, information om stödåtgärder/program för barnen och männen.⁶⁸

Om du har kommit i kontakt med misshandlade kvinnor tidigare:
Hur har de långsiktiga insatserna sett ut?

Är det något i beskrivningen ovan som känns svårt eller problematiskt?

Vilka möjligheter till långsiktigt stöd i form av samtalsgrupper och terapi finns i din kommun?

⁶⁶ Roth & Fonagy 1996

⁶⁷ Statens offentliga utredningar 1995:60

⁶⁸ *Women's Treatment Program Manual* 1998

Bedömning av kvinnans säkerhet

Säkerhetsplan

Säkerhetsplanering med en misshandlad kvinna beror på hennes situation, hennes prioriteringar och vad hon bedömer fungerar i hennes situation. Hennes och barnens säkerhet måste vara första prioritet.

Riskfaktorer och förekomst av våld

För alla som misshandlas är det motiverat att göra en bedömning om risk för allvarliga skador och även dråp/mord. Oavsett resultatet av denna värdering kan samtalet i sig vara en hjälp för kvinnan att reflektera över sin situation och om hon är i fara. Trots att det följande inte är förutsägbart i enskilda fall, kan nedanstående förhållanden bedömas som faktorer som ökar risken för allvarliga skador eller dråp/mord. De utgör enligt forskning och erfarenhet riskfaktorer var för sig eller i kombination.⁶⁹ En ökad risk kan föreligga om mannen:

- är våldsam utanför hemmet
- hotar mer frekvent eller med allvarligare hot
- använder våld mot barnen
- hotar att döda offret, barnen och/eller hotar med självmord
- använder droger, särskilt om de är aggressionshöjande (amfetamin, anabola steroider, kokain e.dyl.)
- har använt våld under graviditet
- har begått sexuella övergrepp
- är besatt av offret, säger att han inte kan leva utan henne, förföljer och/eller trakasserar henne
- tidigare har skadat kvinnan allvarligt
- har hotat vänner eller släktingar
- har vapen hemma eller lättillgängligt.

Ett annat förhållande som måste beaktas som en tänkbar riskfaktor för ytterligare våld och sexuella övergrepp är om den misshandlade kvinnan har försökt att lämna eller öppet planerar att lämna mannen.⁷⁰

Efter att ha diskuterat kring dessa riskfaktorer, kan man fråga kvinnan om hon anser att hon är i allvarlig fara. Om hon svarar jakande måste det tas på största allvar. Om kvinnan inte anser att hon är i fara – men man själv ändå bedömer att så är fallet – bör man diskutera sin bedömning öppet med henne.

⁶⁹Warshaw & Ganley 1998, Kaufman Kantor & Jasinski 1998

⁷⁰Ellis 1987, Finkelhor & Yllö 1985

Grov kvinnofridskränkning

Kvinnan kan i vissa fall riskera att utsättas för flera olika typer av brottslighet från mannen. I Brottsförebyggande rådets kartläggning om grov kvinnofridskränkning redovisas uppgifter om andra brott som mannen hade begått mot kvinnan.⁷¹ Även om inte uppgifterna gäller för alla män som misshandlar en kvinna i en nära relation, så ger de en uppfattning om verklig förekomst av andra straffbara handlingar i samband med grova kvinnofridsbrott. Uppgifterna bygger på de drygt 1000 grova kvinnofridsbrott som anmäldes mellan 1 juli 1998 och 31 december 1999.

Tabell 1. Antal och typ av övriga brott i anmälningar om grova kvinnofridskränkningarsbrott.

	Antal	Procent
Misshandel inomhus av bekant	515	30,9
Olaga hot	328	19,7
Brott mot lagen om besöksförbud	110	6,6
Grov misshandel, bekant med offret	65	3,9
Våldtäkt, inkl. försök	46	2,7
Övergrepp i rättssak m.m.	28	1,7
Försök till mord eller dråp	11	0,7
Övriga brott	507	30,5
Totalt antal övriga brott	1 663	100,0

Noteras bör att i januari 2000 ändrades formuleringen i lagen (4 kap 4 a § BrB) om kravet på att ”gärningarna ska ha utgjort ett led i en upprepad kränkning”. Det är inte längre nödvändig att mannen är tidigare dömd för brott mot kvinnan. Rimligen innebär det att antalet anmälningar om grova kvinnofridsbrott kommer att öka.

Det dödliga våldet i nära relationer – 16 kvinnor per år

I en studie av Rying redovisas omfattningen av det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer.⁷² Ett observandum är att samhället (i vid mening) i många av fallen känt till att svåra problem och hot och våld förekommit, dvs. att kvinnan befunnit sig i en utsatt situation.

Under perioden 1990 – 1996 har 113 kvinnor i Sverige dödas av en närstående man. Det innebär att i genomsnitt 16 kvinnor per år dödas av en man som hon har eller har haft en nära relation till under perioden. Enligt författaren, som även jämför med andra svenska undersökningar som går längre tillbaks, har dock inte det dödliga våldet ökat genom åren, utan snarare minskat. Minskningen ligger i linje med utvecklingen i USA där minskningen påbörjats från 1993.⁷³

De vanligaste motiven och orsakerna som kunnat identifieras till att kvinnor dödas i nära relationer är svartsjuka, separationsproblematik och psykisk sjukdom hos gärningsmannen. I ett stort antal fall har motiven kategoriserats som psykisk sjukdom, vilket författaren menar styrks av att

⁷¹ BRÅ 2000

⁷² Rying 2000

⁷³ U.S. Department of Justice/Bureau of Justice Statistics 2000

gärningsmannen ofta begick eller försökte begå självmord i samband med brottet. Vanligaste kategorin motiv är förknippad med separationer och nära 40 procent av kvinnorna har dödats i samband med en separation från mannen.⁷⁴ Det kan tilläggas att svartsjuka kan vara en del i en psykisk störning och att kategorierna därmed kanske inte alltid utesluter varandra.

Säkerhetsplanering för kvinnan

När det uppdagas att en kvinna utsatts för misshandel eller övergrepp är det i allmänhet motiverat att göra en bedömning av risk för allvarliga skador och även dråp/mord. Omfattningen av bedömningen, dvs. hur ingående den bör vara, avgörs av situationen och vad som framkommer under samtalet.

Bedömning av risk för att kvinnan begår självmord

Kvinnomisshandel innebär en förhöjd risk för självmordsförsök.⁷⁵ Bedömning om risk för allvarliga skador kan därför även behöva innehålla en bedömning av risk för att kvinnan begår självmord. I nordamerikanska manualer och handböcker rekommenderas att alla misshandlade kvinnor tillfrågas om suicidtankar. Bedömning av suicidrisk görs av personal som har kompetens att göra detta. Om det framkommer att kvinnan har suicidtankar, bör man kontakta/hänvisa till psykiatrisk kompetens för bedömning och stöd. Suicidbedömning omfattar direkta frågor för att klargöra/belysa patientens självmordstankar, eventuella suicidplaner och tänkta tillvägagångssätt. Om kvinnan framstår som mycket deprimerad eller om man av andra anledningar bedömer det befogat, kan man även diskutera med kvinnan om behovet av att kontakta psykiatrisk mottagning eller motsvarande. Ibland kan även ställningstagande till tvångsvård bli aktuellt. Nationella riktlinjer för vård av självmordsnära patienter är under utarbetande på Socialstyrelsen.

Om kvinnan återvänder hem?

Många kvinnor som utsätts för misshandel väljer att – i alla fall för en tid – stanna i relationen. En del i säkerhetsplaneringen för kvinnor som väljer att återvända hem är att diskutera vad hon hittills har gjort – och vad hon kan göra – för att minimera risker för henne själv och eventuella barn.

- Diskutera vad som har fungerat hittills för att avvärja krissituationer och om hon tror att sådana strategier kan hjälpa nu. Fråga om hon kan förutse en upptrappning av våldet.
- Fråga henne om hon kommer att ringa till polisen om mannen blir våldsam. Om hon inte kan komma åt att ringa, vad kan hon i så fall göra för att påkalla hjälp?
- Be henne beskriva sitt nätverk och formulera hur det kan stödja henne i en akut situation.

⁷⁴Rying 2000

⁷⁵Stark & Flitcraft 1995

- Diskutera för- och nackdelar med att berätta för vänner och släktingar vad hon är utsatt för.
- Vart kan hon ta vägen om hon måste fly? Hjälp henne ställa samman en lista med telefonnummer och adresser.
- I glesbygdsmiljöer eller miljöer med särskilda förutsättningar kan säkerhetsplaneringen behöva vara annorlunda. Mobiltelefonsystemen fungerar inte alltid. Det kan ta lång tid för polisen att komma. Hjälp henne att göra en realistisk säkerhetsplanering av andra tillgängliga resurser.

Viktiga förberedelser om situationen blir akut

Föreslå att hon har följande saker tillgängliga om hon måste lämna hemmet snabbt:

- Identitetshandlingar för sig själv och barnen
- Andra viktiga handlingar
- Eventuella viktiga medicinska dokument, recept
- Telefonnummer och adresser som kan vara speciellt viktiga
- Kläder och toalettartiklar för henne och barnen
- Kontobevis, kreditkort, bankböcker och nycklar till bankfack.

Barn i familjer där våld förekommer

Traditionellt är det kvinnorna som fokuserats i sammanhang där kvinnomisshandel diskuteras. De barn som växer upp i familjer där sådant våld förekommer har dock allt mer kommit att uppmärksammas. Rädsla Barnen visar med exempel från olika källor att det kan röra sig om mellan 85 000 och 190 000 barn. Många barn i Sverige växer således upp i våldets närhet. Forskare är samtidigt överens om att dylika beräkningar ofta är i underkant, eftersom föräldrar underskattar vad barnen är utsatta för. Internationell forskning visar t.ex. att våldsutsatta kvinnor i många fall inte tror att barnen ser eller märker av våldet.⁷⁶ Forskningen visar också att även om barn inte direkt bevittnar våldshändelser, påverkas de ändå av det våld som äger rum i familjen.⁷⁷

Det är väsentligt att vara medveten om att såväl barnet som dess föräldrar blir bäst hjälpta av insatser som väger in hela familjens behov och möjligheter. En helhetssyn på våld i nära relationer är avgörande i socialtjänstens arbete, men företräde ges åt barnets behov om det föreligger motstridiga intressen.

Forskningen på området visar också att det finns en stor överlappning mellan våld mot kvinnor och våld mot barn.⁷⁸ Amerikanska studier visar att benägenheten att bruka våld mot barnen är högre hos båda föräldrarna i familjer där kvinnan misshandlas. Ju mer kvinnan misshandlas desto större är risken att också barnen misshandlas av såväl mamman som pappan.⁷⁹ Då vi vet att barn på ett eller annat sätt far illa av en sådan uppväxt är det av stor vikt att alla berörda instanser engagerar sig i barnen. Detta gäller inte minst socialtjänsten som har ett särskilt ansvar beträffande barnen.

5 kap. 1 § Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden.

14 kap. 1 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till nämnden.

Det åligger givetvis också andra, exempelvis polisen, att ta sitt ansvar genom att rapportera till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen, se även 3 § polislagen (1984:387). Polisen är skyldig att underrätta socialtjänsten om förhållanden som kan föranleda någon åtgärd eller stöd från social-

⁷⁶Se även Fantuzzo & Mohr, 1999, om metodologiska svårigheter med att mäta prevalensen inom detta område och för kritiska synpunkter på de studier som gjorts.

⁷⁷Jaffe et al 1990

⁷⁸Straus & Gelles 1990, Herskowitz & Seck 1990, Hangen 1994

⁷⁹Eliasson 1997

tjänstens sida. Socialtjänstens möjlighet att få kännedom om dessa barn kan ibland vara beroende av att man får in sådana anmälningar.

Rädda barnen har bedrivit projekt i ett antal kommuner för att synliggöra barnen i familjer med våldsproblematik. En närpolischef i en av kommunerna tog i samband med detta initiativ till en ny distriktsorder för att förändra polisens rutiner: Polisen ska upprätta ett särskilt PM som beskriver hur hemmet såg ut där misshandeln ägt rum. Här ska det även framgå om barn fanns närvarande, hur gamla de är och var de befann sig under misshandeln. Polisanmälan och PM:et ska omgående skickas till socialtjänsten med ett speciellt försättsblad märkt ”Barn i fara”.⁸⁰

Hur påverkas barnen?

Barn som växer upp i familjer där partnerrelaterat våld förekommer påverkas olika av våldet, vissa mer än andra beroende på faktorer som barnets förutsättningar, ålder, kön, karaktären av våldet (grovhet, frekvens), levnadsförhållanden, personliga egenskaper m.m.⁸¹

Barn som växer upp i våldets närhet kan uppvisa en rad symtom. Forskning visar exempelvis på följande konsekvenser.⁸²

- Beteendestörningar och bristande sociala färdigheter. Aggressivitet och utagerande beteende kan förekomma. Många barn uppträder aggressivt gentemot kamrater, syskon och andra. Detta är vanligare bland pojkar, men återfinns även hos flickor.
- Ätstörningar kan förekomma och är vanligast hos flickor. Somatiska besvär utan någon reell fysisk orsak kan också förekomma och vara ett resultat av att barnet inte kan finna andra sätt att hantera problemet, uttrycka sig eller att söka hjälp. Forskningen visar att det är vanligare bland flickor.⁸³
- Emotionella problem. Ängest, depression, lågt självförtroende är några av de känslomässiga problem som kan förekomma. Sömnproblem kan vara en annan konsekvens. Maktlöshet, brist på tillit och ensamhet är andra känslor som påvisats i en svensk studie där 15 ungdomar intervjuats.⁸⁴
- Forskning visar att många barn som lever i familjer där partnerrelaterat våld förekommer drabbas av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Lehman genomförde en studie om barn på kvinnojour⁸⁵ och fann att 56 procent av barnen uppfyllde kriterierna för PTSD och att majoriteten av de resterande uppvisade några av symtomen som förknippas med PTSD, t.ex. avtrubning, undvikande av allt som påminner om den traumatiska

⁸⁰ Arnell & Ekblom 1999

⁸¹ Peled & Davis 1995, Fantuzzo & Mohr 1999, Osofsky 1999

⁸² Wolak & Finkelhor 1998

⁸³ Jaffe et al 1990

⁸⁴ Weinehall 1997

⁸⁵ Lehman 1997

händelsen eller extremt fokuserande på vad som hänt⁸⁶. Traumatiseringen kan upprepas och förvärras av att barnet upplever flera våldssituationer.⁸⁷

Det är samtidigt viktigt att bära i minne att det kan finnas många orsaker till att barn visar tecken på att de inte mår bra. Barnets problem behöver inte vara orsakat av upplevelser av familjevåld. Dock visar majoriteten av forskningen att det är betydligt mer sannolikt att barn som växer upp i våldets närhet har problem än barn som inte växer upp under sådana förhållanden.⁸⁸

Barnen utvecklar ofta olika strategier för att hantera situationen i familjen. Hydén har exempelvis urskilt tre olika förhållningssätt till våldet bland barn i familjer där kvinnomisshandel förekommer: 1) att försöka undkomma situationen genom att vara så passiva som möjligt, 2) att aktivt ingripa för att få fadern att sluta slå och 3) att indirekt påverka genom att till exempel bråka eller på annat sätt påkalla uppmärksamhet.⁸⁹ Barnet kan vidare inta olika roller som en överlevnadsstrategi:

- att hålla sig i bakgrunden och aldrig ställa till med något, att aldrig synas eller märkas.
- att dra uppmärksamheten till sig genom att vara överaktiv, orolig, stökig och störig
- att ta på sig ansvaret för allas smärta, att vara den som familjen förlitar sig på när allt annat misslyckas.⁹⁰

Socialtjänstens insatser för barn

Anmälan från andra

Socialtjänsten kan få kännedom om att barn far illa från t.ex. polis, barnomsorg och skola (enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen). Så snart något kommer till socialnämndens kännedom som kan komma att föranleda åtgärd från nämndens sida, ska en utredning påbörjas enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Innan socialnämnden kan ta ställning till om en inkommen anmälan också kommer att kunna föranleda någon åtgärd – och det således ska inledas en utredning – görs en första bedömning i ärendet *utifrån barnets situation*. Detta innebär att man tar reda på mer fakta i ärendet än vad anmälan innehåller. Utredningen ska enligt 11 kap. 2 § socialtjänstlagen bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för ”skada eller olägenhet”. Den ska inte göras

⁸⁶ Kritik har dock riktats mot forskning som tar sin utgångspunkt i barn som vistas på kvinnojourer, då det finns tecken på att dessa barn upplever högre grad av psykologisk stress och har andra karakteristika som inte är generaliserbara till alla barn som upplever partnerrelaterat våld. Vissa av de symtom som ”kvinnojoursbarnen” uppvisar, kan exempelvis vara ett resultat av just vistelsen på jourer, att de ryckts upp från sitt hem och separerats från andra familjemedlemmar (Fantuzzo & Mohr, 1999). Liknande kritik vad gäller representativitet har också riktats mot studier om misshandlade kvinnor, där empirin utgörs av kvinnor som sökt hjälp på kvinnojourer.

⁸⁷ Terr 1991, Sudermann & Jaffe 1999

⁸⁸ Wolak & Finkelhor 1998

⁸⁹ Hydén 1995

⁹⁰ *I pappans rike* 1999

mer omfattande än nödvändigt. Utredningen ska bedrivas skyndsamt och vara slutförd inom fyra månader.

En viktig aspekt i detta sammanhang att ta hänsyn till är att skapa förtroende hos mamman beträffande insatser, t.ex. utredningar som rör barnen. Kvinnan kan ha stor oro för att barnen ska omhändertas. Det kan därför vara viktigt att poängtera att en utredning om barnens situation syftar till att förbättra förhållandet för såväl kvinnan som barnen. Kvinnan kan få stöd och hjälp i sitt förhållningssätt gentemot barnen och barnen i sin tur kan få hjälp med att bearbeta sina upplevelser – kontakten med socialtjänsten innebär ett erbjudande om hjälp.⁹¹ Stärk kvinnans resurser att skydda barnen och sig själv.

Lyssna till barnet

I 3 kap. 5 § andra stycket SoL sägs att när en åtgärd rör ett barn ska barnets inställning klarläggas så långt som möjligt. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad – en regel som har sitt ursprung i Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter. Barnets rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör det personligen betyder att dess inställning ska klargöras utan att barnet försätts i svåra valsituationer. Socialtjänstens uppgift är att skaffa sig en bild av barnet och dess behov utan att barnet pressas på synpunkter.

Många barn tvekar inför att avslöja det våld som försiggår bakom lyckta dörrar. Trots det har barnet i regel ett mycket starkt behov av att någon lyssnar, att bli trodd om det han/hon berättar och att få stöd.⁹² När barnet berättar om det som hänt, kan han eller hon uppleva det som ett svek mot familjen. Barnet måste således få hjälp att hantera både det upplevda sveket och effekterna av misshandeln.⁹³

Akuta insatser

I en akut situation är det viktigt att fastställa hur pass säkert och tryggt barnet är; barnet måste skyddas från de direkta och indirekta effekterna av våldet.

- Var finns barnen?
- Vem har vårdnaden?
- Behövs skyddat boende för kvinnan och barnen?
- Har barnet också varit utsatt för våld?

Om kvinnan och barnen behöver skyddat boende kan det ordnas via socialtjänstens jourlägenheter, om sådana finns tillgängliga, eller via kvinnojour. Kvinnan kan också ha ett eget nätverk, exempelvis släktingar eller vänner, som kan hjälpa till med boende. Undvik att placera kvinnan i lägenhetshotell – det är sällan en bra miljö vare sig för kvinnan eller barnen (se avsnittet om skyddat boende).

⁹¹ *Malmö kommuns handbok* (under utgivning)

⁹² Jaffe et al 1990

⁹³ Eliasson 1997

I detta sammanhang är det viktigt att informera sig om vem som har vårdnaden om barnet/barnen. Om båda föräldrarna har vårdnaden kan fadern, i sin egenskap av vårdnadshavare, kräva att få veta var barnet befinner sig. Barnets vistelseort kan endast hemlighållas om det föreligger en nödsituation och ett hemlighållande är nödvändigt för att avvärja fara för någons liv eller hälsa. Uppgifterna om barnets adress kan också hemlighållas om den som har hand om barnet löper en risk att misshandlas av vårdnadshavaren (se avsnitt Dokumentation och sekretess). Mannen ska informeras om möjligheten att överklaga beslutet att inte lämna ut adressen och om han så önskar ska omedelbart ett formellt avslagsbeslut fattas med hänvisning till 12 kap. 3 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen.

Det är också viktigt att ta reda på om barnet har utsatts för våld. Om så är fallet, ska barnet undersökas vid lämplig sjukvårdsinrättning, t.ex. barnklinik eller vårdcentral. Vid bekräftat våld, eller misstanke därom, ska en anmälan göras till den ansvariga enheten inom socialtjänsten.

Erbjud också mannen hjälp – via en egen handläggare eller informera om var han kan få stöd för att komma till rätta med det han utsatt kvinnan och barnen för.

Behandlande och stödjande insatser för barn

Det viktigaste stödet för barnen är ett gott föräldrastöd. Grundläggande är således att föräldrarna förstår barnens utsatthet och behov av hjälp. De måste också få kunskap om hur de kan hjälpa och stödja sina barn.

Barn och ungdomar som växer upp i familjer med partnerrelaterat våld har på grund av dessa erfarenheter särskilda behov.⁹⁴ Några centrala och viktiga punkter är:

- Att barnen ges möjlighet att uttrycka vad de tänker och känner om vad de varit med om
- Att barnen får hjälp att förstå att våldet inte är deras fel
- Att barnen får lära sig att våld inte är acceptabelt och att det finns alternativa handlingsätt.

Rädda Barnen har utarbetat en modell för krissamtal för barn som upplevt familjevåld i det akuta skedet då misshandeln blivit känd av t.ex. polis och socialtjänst.⁹⁵ Krissamtalen innebär att man varsamt stödjer barnets konfrontation med verkligheten och hjälper barnet med att få sammanhang i det som hänt. Barnet ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser kognitivt och känslomässigt. Krissamtalen är en akut stödinsats som socialtjänsten eller kvinnojourer kan erbjuda barnet. BUP kan kontaktas för terapeutisk behandling vid behov.

Det finns idag behandlingsmetoder som vänder sig till denna grupp av barn. BUP-Elefanten i Linköping är den första specialiserade enhet i Sverige som arbetar med barn och ungdomar som utsatts för fysisk misshandel och/eller sexuella övergrepp. Man arbetar även med unga som begått sexuella övergrepp. Kristeori och traumateori är grundläggande. Behandlings-

⁹⁴Sudermann & Jaffe 1999

⁹⁵Arnell & Ekbom 1999

modellen är till sitt teoretiska innehåll eklektisk med tonvikt på individuell behandling och familjebehandling, kompletterad med gruppterapi. Särskilt betonas den tidiga interventionens betydelse i behandlingsarbetet.

BUP-Elefanten menar att det är viktigt vid behandling att ha ett flergenerationsperspektiv, såväl bakåt som framåt. Även köns- och maktperspektiv är viktiga hjälpmedel för att få en ökad förståelse och ett konstruktivt förhållningssätt i möten med människor med ”offer- eller förövarupplevelser”. BUP-Elefantens uppfattning är att de människor som har möjlighet att hjälpa barnet är barnets/familjens resurspersoner. Dessa kan vara såväl familj och släkt som professionella.⁹⁶

PBU-mottagningen Bågen i Stockholm har särskild verksamhet för barn som bevittnat våld i hemmet. Man har också i uppdrag att sprida sina kunskaper och erfarenheter till andra mottagningar.

Beroende på det enskilda barnets behov kan olika överväganden behöva göras. Nedanstående punkter är exempel på frågor som också formulerar tänkbara stödalternativ:

- Hur ser barnets nätverk ut? Finns det exempelvis släktingar, vänner eller personal på dagis/skola som barnet känner förtroende för? I så fall kan nätverksträffar med sådana personer vara ett sätt att stödja barnet.
- Är barnet i behov av hjälp på barnpsykiatrisk klinik? Förmedla i så fall kontakt med PBU.
- Har kvinnan/barnet behov av kontaktperson? Om kvinnan riskerar att utsättas för våld, hot eller trakasserier i samband med att mannen träffar barnet, kan en kontaktperson utses. Denna kan hämta och lämna barnet, eller medverka under hela umgänget. Kontaktpersonen/familjen kan också verka som stöd för kvinnan och barnet efter en separation från mannen.
- Kan hemvårdsverksamhet och motsvarande utgöra ett stöd? Exempelvis genom att aktivera barnen om mamman inte har möjlighet eller ork i den situation hon befinner sig i.

Familjerätten

Om kvinnan och mannen beslutar sig för att separera, kan familjerättssektionen inom socialtjänsten bli aktuell beträffande frågor om vårdnad, boende och umgänge med barn. Det är inte ovanligt att det uppstår konflikter kring detta i par där våld förekommit. Att ha tillgång till barnet kan vara ett sätt för mannen att försöka utöva kontroll över kvinnan. Tingsrätten kan vid konflikter kring vårdnad, boende och umgänge besluta om samarbetsamtal eller att en vårdnadsutredning ska göras. Föräldrarna kan också själva ta kontakt med önskemål om samarbetsamtal.

⁹⁶ Svedin 2000

Samarbetssamtal och vårdnad om barn

I prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge samt Lagutskottets betänkande, 1997/98:LU 12 framgår att det finns fall då samarbetssamtal är klart olämpligt. Detta gäller bland annat de fall då en av föräldrarna misshandlat eller gjort sig skyldig till andra övergrepp mot den andra föräldern. Trots detta kan det förekomma att samarbetssamtal genomförs med par där våld förekommer eller förekommit. Från familjerättssektionens utgångspunkt kan det vara ett problem att information om att våld förekommit inte är känt till en början. Tingsrätten, som remitterar ärenden till familjerätten, tar inte alltid med denna information i remissen. I vissa fall väljer kvinnan att inte anföra dessa skäl i vårdnadstvisten. I andra fall föreligger varken dom eller polisanmälan om tidigare våld, varför ofta ord står mot ord. Information om misshandel kan även finnas vid lokala kvinnojourer eller inom socialförvaltningen i övrigt, men inte komma familjerättssektionen till känna. I fall där misshandel förekommit är det viktigt att ha i åtanke att samarbetssamtal kan vara klart olämpliga och ibland utgöra en direkt fara för kvinnan. Då parsamtal ändå används bör speciella hänsyn tas.

I traditionell familjeterapi betonas att när kommunikationen inom familjen är störd kan man hjälpa familjemedlemmarna att kommunicera på ett annat sätt. I en del familjer som lever med våld är detta inte självklart. Våldet kan dominera relationen så mycket att det inte räcker att bearbeta kommunikationsmönstren. Risken finns att våldet trappas upp om kvinnan berättar för andra om vad hon är utsatt för.⁹⁷

Även om tingsrätten har möjlighet att begära att föräldrarna söker lösa sina problem med samarbetssamtal innan en vårdnadsutredning genomförs, kan man aldrig tvinga någon att delta i samtalen. Eftersom mannen är närvarande, kan kvinnan vara rädd för att uttrycka det hon vill. Hon kan dessutom riskera att utsättas för misshandel på nytt som en konsekvens av det som sagts under samtalen.

- Kvinnan ska aldrig pressas till samarbetssamtal, utan måste informeras om att det är frivilligt.
- Kvinnan kan också känna sig pressad om hon tror att hon riskerar att förlora vårdnaden om barnet: Mannen kan hota kvinnan med just detta. Även här är det viktigt att inte ytterligare förstärka dessa känslor.

6 kap 2 a § förädrabalken

Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Lag (2006:458).

⁹⁷ Kommunövergripande handlingsprogram för insatser vid våld mot kvinnor 1999

Barnets ställning kan sägas ha stärks med den nya bestämmelsen i föräldrabalken där det fastslås att domstolen ska besluta om vårdnad efter vad som är bäst för barnet. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska bland annat risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp vägas in. Gemensam vårdnad är i de flesta fall en ur barnets synvinkel mycket bra vårdnadsform och domstolens möjlighet att besluta om gemensam vårdnad även om en förälder motsätter sig det, finns kvar. Samtidigt poängteras i prop. 2005/06:99 att om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad måste en prövning göras av de skäl som föräldern framför. Har motståndet sin grund i sådana förhållanden som misshandel eller trakasserier eller andra former av övergrepp från den andre förälderns sida är det in princip bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Av stor betydelse för bedömningen av gemensam vårdnad är också föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet 6 kapitlet 5 § andra stycket föräldrabalken. Om föräldrarna saknar vilja och förmåga att sätta barnets bästa framför den egna konflikten kan det vara bäst för barnet att föräldrarna inte har gemensam vårdnad. Det innebär inte att föräldrarna alltid måste vara överens men de måste kunna hantera sina delade meningar.

Då man kan anta att effekterna av att växa upp i våldets närhet har långtgående verkningar för barnet och då vi vet att våldet mot kvinnan påverkar relationen mellan föräldrarna, är det viktigt att klargöra om våld förekommit för att kunna ta ställning till vad som är det bästa för barnet. Då tingsrätten inhämtar upplysningar från socialtjänsten vid tillfälligt beslut om vårdnaden (interimistiskt beslut om vårdnad) eller vid vårdnadsutredningar som åläggs socialtjänsten är det därför viktigt för socialtjänsten att beakta och vara lyhörd för om partnerrelaterat våld förekommit.

Vad har du för erfarenheter av barn som vuxit upp i våldets närhet? Hur har du hanterat dessa situationer?

Bra fungerande samverkan kan vara ett stort stöd, både för barnen och för dig som personal. Hur ser samverkan eller kontakter ut med andra verksamheter som arbetar med barn?

Insatser för män

Att ställa frågor om våld

Holtzworth-Munroe och Stuart menar att insatser och behandling måste anpassas till mäns olika behov. Det kan inte tas för givet att insatser som enbart är inriktade på att t.ex. kontrollera ilska eller förändra alkohol- och drogmisbruk är tillräckliga för att förändra beteendet hos män som brukar allvarligt våld.⁹⁸

Att insats- och vårdgivare bildar sig en uppfattning om våldets karaktär och gör en noggrann analys är således viktigt för att planera, erbjuda samt föreslå adekvat stöd till mannen. Därför är det viktigt att ställa konkreta frågor om våld:⁹⁹

- Vad händer när du blir arg?
- Blev du våldsam?
- Tog du tag i henne?
- Slog du henne?

Det måste klargöras för mannen att våld innefattar alla handlingar som tvingar en partner att göra saker som hon inte vill eller som gör henne rädd. Det innebär också att det är viktigt att ställa frågor om han hotat henne, kastat saker, haft sönder hennes saker osv. På samma sätt som för kvinnan, är det viktigt hur man uttrycker sig, många män definierar inte knuffar och slag som misshandel och ser sig inte som misshandlande män.

Ett sätt att problematisera mannens beteende kan vara att använda s.k. motiverande samtalsteknik.¹⁰⁰ Metoden används inom ett flertal områden där avsikten är att motivera till förändring. Kortfattat handlar det om att hjälpa mannen att formulera hur han vill leva sitt liv. Är det så här du vill leva? Vad kan du göra för att förändra ditt liv i den riktning du vill?

I socialtjänstens möte med en misshandlande man, är det viktigt att tänka på *kvinnans säkerhet*. Att exempelvis avslöja/förmedla till mannen vad kvinnan berättat om misshandeln, kan försätta henne i fara. Om man vill diskutera mannens misshandel med honom är det likaså viktigt att göra detta då man är ensam med honom, det vill säga när inte kvinnan är med.

Att samtala med mannen om misshandeln kan vara ett sätt att påtala att det är han som ytterst är ansvarig för våldet och att det således är hans uppgift att stoppa våldet. Erfarenheter visar dock att de misshandlande männen kan reagera olika när sådant förs på tal. I värsta fall *kan* det innebära att kvinnan försätts i fara. Några förslag på strategier för att tala med mannen som återfinns och rekommenderas i amerikanska handböcker och manualer kan dock nämnas.¹⁰¹

⁹⁸ Holtzworth-Munroe & Stuart 1994

⁹⁹ Kaufman Kantor & Jasinski 1998

¹⁰⁰ Miller & Rollnick 1991

¹⁰¹ Ganley 1998

- Våldet diskuteras inte med mannen för att undersöka den brottsliga aspekten.
- Termer som ”kvinnomisshandlare”, ”förövare” och liknande är mindre lämpliga att använda i samtalet med mannen. Likaså kan det initialt vara olämpligt att tala om det han utsatt kvinnan för med ord som ”kvinnomisshandel”, ”våld”. Man kan beskriva handlingarna; ”när du slog henne med knuten näve” istället för ”när du misshandlade henne”.
- Männerna som utsätter sin partner för våld, fokuserar ofta på kvinnans agerande när de talar om våldet som en form av rationalisering. I dessa sammanhang kan det istället vara lämpligt att fokusera männens handlingar och de negativa konsekvenserna av dessa.

Att hänvisa mannen till olika former av hjälp- och stödinsatser/verksamheter är ytterligare något som framhålls som viktigt i litteraturen. Det kan också vara ett sätt att få mannen att ta sitt ansvar för våldet, att mannen tar sitt ansvar är en viktig del i en förändring.

Vad socialtjänsten kan göra

När en kvinnas partner går i behandling/rådgivning kan det hända att hon stannar kvar i förhållandet i förhoppning att han skall upphöra med övergreppen. Den misshandlade kvinnan är ofta mer motiverad att acceptera hjälp och förändra sin situation om hon vet att mannen kan erbjudas hjälp.

På den hearing som Socialstyrelsen anordnade med erfarna socialsekreterare, anfördes att socialtjänstens uppgift i sammanhanget kan vara att erbjuda mannen stödsamtal. Om mannen själv initierar kontakten kan således detta föreslås. Om man får vetskap om mannens agerande via kontakter med kvinnan, framhölls att det kan vara klokt att först fråga kvinnan om hennes uppfattning beträffande mannen: Mannen bör kontaktas först efter kvinnans godkännande. I alla lägen är det dock viktigt att mannen och kvinnan får olika handläggare.

Socialtjänsten kan också informera mannen om andra eventuella stödåtgärder och möjlighet till behandling som finns i kommunen. Som nedan beskrivs finns på vissa orter mottagningar och verksamheter för män som brukar våld mot sin partner.

Stödande och behandlande insatser

Sammantaget finns det många situationer där socialtjänsten har en uppgift att fylla för mannen i detta sammanhang. På en del orter finns krismottagning för män. På fler och fler orter bildas professionella kriscentra för män, i dagsläget finns verksamhet på sju orter. Dessa kan ha olika huvudmän och finansärer; kommunen, landsting, kyrkan m.fl. På vissa platser tillhandahåller frivården – ofta i samverkan med andra myndigheter och organisationer – behandling för män, mestadels i form av gruppverksamhet. Exempel på sådana är Frideborg i Norrköping och Projekt Utväg i Skövde. Det finns idag också cirka 25 mansjourer i landet.

Det saknas i stort sett välkontrollerade studier och utvärderingar av de svenska erfarenheterna av stöd och behandling. Däremot finns på vissa håll

en växande erfarenhetsbaserad kunskap. Verksamhetsföreträdare med lång erfarenhet att arbeta med män – vid Manscentrum i Stockholm – menar att jämfört med tidigare, kommer idag fler män tidigt, d.v.s. innan våldet är en manifest del i deras beteende. De kan ha skrämmts av tankar eller impulser om att bruka våld mot sin partner och vill ha hjälp att hantera sitt beteende. Många av de män som söker hjälp att förändra sitt beteende vill skapa möjligheter att hålla samman familjen. Andra kan söka hjälp för att de inte vill riskera att upprepa sitt våldsbeteende i framtiden. Uppföljningar efter behandling visar få återfall och att ungefär hälften fortsätter att leva tillsammans med kvinnan.

De flesta som söker hjälp gör det när våldets konsekvenser hotar att drabba dem själva – när kvinnan hotar att lämna dem eller gjort det, när omgivningen fått reda på det inträffade och kräver ansvarstagande eller när polisen kontaktats.

Männen – som själva måste ta kontakt – hänvisas till mottagningarna från bl.a. polis, socialtjänst, kriminalvård och sjukvården. Männen som söker hjälp kan sägas utgöra ett tvärsnitt av befolkningen. Däremot erbjuds inte män med pågående missbruksproblem hjälp, inte heller om de har allvarlig psykisk störning, då deras problem behandlas av andra instanser (efter avslutad drogbehandling är de dock välkomna till behandling vid Manscentrum). Det är enligt uppgift få män som inte tas emot. Resultaten uppges vara goda och återfallen i våldsbeteende få.¹⁰² Manscentrums erfarenheter finns även publicerade i boken *Män, kvinnor och våld*.¹⁰³

¹⁰² Årsredovisning för Manscentrum 1999

¹⁰³ Eliasson 2000

Rättsliga frågor

Polisanmälan

En del av stödet till kvinnan är att informera henne om den hjälp hon kan få av rättsvårdande myndigheter. Om kvinnan vill kontakta polisen för en anmälan erbjud henne hjälp med detta. Enligt 10 kap. 23 § offentlighets- och sekretesslagen kan personalen inom socialtjänsten lämna uppgift till polis- och åklagarmyndighet angående misstankar om vissa allvarliga brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Det handlar om t.ex. mord, dråp, våldtäkt, grovt rån, mordbrand och grovt narkotikabrott. Vidare får socialtjänsten lämna uppgift om misstanke om brott enligt 3, 4 och 6 kap brottsbalken mot den som inte fyllt 18 år (10 kap. 21 § offentlighets- och sekretesslagen). Det handlar om brott mot liv och hälsa, bl.a. misshandelsbrott, brott mot frihet och frid, bl.a. olaga frihetsberövande och olaga tvång samt sedlighetsbrott. En erinran härom har också tagits in i 12 kap. 10 § socialtjänstlagen. Det finns ingen lagstadgad skyldighet för socialnämnden att anmäla begångna brott, däremot föreligger det enligt 23 kap. 6 § brottsbalken en skyldighet att avslöja vissa allvarliga brott som är ”å färde”. Om en socialsekreterare t.ex. får reda på att hans klient är i begrepp att (”å färde”) döda eller allvarligt misshandla sin hustru, så är han skyldig att anmäla det till polisen. Detta följer av 10 kap. 28 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen. Detsamma gäller om kvinnan själv lämnat uppgiften.

Vid tveksamhet om vad som gäller ur rättslig aspekt, kan polis eller åklagare rådfrågas utan att kvinnans identitet röjs.

Kvinnan behöver också veta vad som sker efter en polisanmälan. Förklara för henne vad polisen gör. Om hon genomför en polisanmälan kan ett ombud eller en stödperson medfölja vid polisförhör och i den fortsatta processen. I många kommuner finns brottsofferjourer som ofta kan bistå med sådant.

Rättsligt stöd

Målsägandebiträde

En kvinna som blivit utsatt för brott kan vara i behov av ett stöd under en rättegång, ett stöd som kanske inte kan fås av åklagaren. Vid vissa typer av brott, t.ex. sexualbrott, misshandel eller andra våldsbrott, kan man ha rätt till ett målsägandebiträde. Ett målsägandebiträde är en juridiskt kunnig person som ska ta till vara målsägandens (kvinnans) intressen och lämna stöd och hjälp under förundersökningen och rättegången. Målsägandebiträdet ska också hjälpa till att föra en eventuell skadeståndstalan. Målsägandebiträdet behöver inte vara advokat eller biträdande jurist. Även andra personer kan vara lämpliga som målsägandebiträde. Det viktigaste är att målsägandebi-

trädet har god kännedom om brottmålsprocessen och att kvinnan har förtroende för honom eller henne. Ett målsägandebiträde uppbär ersättning av statliga medel och utgör ingen kostnad för kvinnan. Kvinnan kan muntligt underrätta polis eller åklagare att hon vill ha ett målsägandebiträde. Det är därefter polisens eller åklagarens skyldighet att framställa hennes önskemål till tingsrätten.

Stödperson

En stödperson fungerar som personligt stöd för kvinnan under förundersökning och rättegång. Stödpersonens viktigaste uppgift är att genom sin närvaro under förundersökning och rättegång ge målsäganden (kvinnan) trygghet och stöd. Stödpersonen kan även hjälpa kvinnan i kontakt med andra myndigheter, sjukvård, försäkringsbolag etc. Det enda krav som ställs på stödpersonen är att denne skall vara lämplig. Således kan såväl en socialsekreterare, en av socialtjänsten utsedd kontaktperson, som någon från brottsofferjouren eller kvinnojouren förordnas som stödperson. Det kan också vara en närstående. Kvinnan bestämmer själv om hon har behov av en stödperson och vem denne skall vara. En stödperson har inga juridiska befogenheter och måste godkännas av domstolen. Kvinnan kan ha både stödperson och målsägandebiträde under processen. En stödperson får till skillnad från målsägandebiträdet inte någon ersättning för sitt engagemang.

Till brottsofferjouren finns ett antal ideellt arbetande särskilt utbildade stödpersoner anslutna, vars uppgift är att stödja och hjälpa brottsoffer. Stödpersonen träffar brottsoffret enskilt och ger stöd genom att samtala med brottsoffret, ge information om rättsprocessen, följa med vid rättegång samt hjälpa till vid kontakt med andra myndigheter, sjukvård och försäkringsbolag etc.

Besöksförbud

Besöksförbud innebär att den som förföljer, trakasserar eller riskerar att utsätta en kvinna för brott, förbjuds att besöka henne, kontakta eller följa efter henne. Besöksförbudet kan även utvidgas till att förföljaren inte får vistas i närheten av kvinnan. I samband med att kvinnan anmäler att hon blivit hotad eller misshandlad kan hon ansöka om besöksförbud. Beslut om besöksförbud fattas av åklagare och gäller för viss tid, högst i ett år (Lag om besöksförbud 1988:688 4§). I mål om äktenskapsskillnad kan domstol besluta om besöksförbud.

Trygghetspaket

Trygghetspaket eller annan likvärdig teknisk utrustning skall finnas vid varje polismyndighet. Det bör kunna lämnas ut dygnet runt inom hela polismyndigheten. När det föreligger en hotbild mot kvinnan kan trygghetspaket bli aktuellt. Paketet kan betecknas som ett tekniskt hjälpmedel för att komma i förbindelse med polis. Trygghetspaketet kan kombineras med andra skyddsmetoder.

Fingerade personuppgifter

Skyddade personuppgifter är en samlingsrubrik för skyddsåtgärderna sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter.

Sekretessmarkeringen innebär att en noggrann sekretessbedömning ska genomföras innan myndigheter lämnar ut personuppgifter som exempelvis adress och namn. En sekretessmarkering innebär alltså inte någon absolut sekretess. Beslut om sekretessmarkering tas av skattekontoret.

Kvarskrivning innebär att kvinnan vid flyttning kan vara folkbokförd på den gamla adressen. Fördelen är att den verkliga bostadsorten inte framgår av folkbokföringsregistret och därmed inte heller sprids till aviseringsmottagarna. Den gamla adressen tas bort och personen registreras som ”på församlingen skriven”. Beslut tas av skattekontoret.

Fingerade personuppgifter används vid särskilt allvarliga hot kan en person medges att använda annan identitet. Beslut om detta meddelas av Stockholms tingsrätt efter ansökan hos Rikspolisstyrelsen (RPS).

Referenser

- Arnell, A. & Ekblom, I. (1999) "och han sparkade mamma ...". Stockholm, Rädda Barnen.
- BRÅ-rapport 2000:11 *Grov kvinnofridskränkning. En kartläggning*. Brottsförebyggande rådet, 2000.
- Campbell, J.C & Alford, P. (1989) The dark consequences of marital rape. I: *American Journal of Nursing*, s. 946–949.
- Claesson, I. & Heimer, G. (2000) 65 möten med våldsutsatta kvinnor. I: *Socionomen 2*, del 1, s. 39–44.
- Domestic Violence Intervention by Emergency Department Staff* (1995) Canadian Association of Emergency Physicians, Vancouver Hospital & Health Sciences Centre.
- Eliasson, M. (1997) *Mäns våld mot kvinnor*. Stockholm, Natur och Kultur.
- Eliasson, P.E. (2000) *Män, kvinnor och våld*. Stockholm, Carlssons.
- Ellis, P. (1987) Postseparation woman abuse: The contribution of lawyers as "barracudas", "advocates", and "counsellors". I: *International Journal of Law and Psychiatry*, vol 10, s. 401–410.
- Ending Violence Against Women* (1999) Population Reports, vol XXVII, no 4.
- Fantuzzo, J.W. & Mohr, W.K (1999) Prevalence and effects of Child Exposure to Domestic Violence. I: *Domestic Violence and Children*, vol 9, no 3, s. 21–32.
- Feld, S.L. & Straus, M.A. (1989) Escalation and desistance of wife assault in marriage. I: *Criminology*, vol 1, s. 142–161.
- Finkelhor, D. & Yllö, K. (1985) *License to rape: Sexual abuse of wives*. New York, Hult, Rinehart & Winston.
- Finndahl, K. (2000) *Föreläsning om undersökning kring våld mot kvinnor med funktionshinder*. Seminarium för Nationellt Råd för Kvinnofrid, 2000-09-20.
- Foa, E. (1998) *Treating the Trauma of Rape*. Guilford Press, UK.
- Foolingstad, D.R., Ruledge, L.L., Berg, B.J., Hause, E.S. & Polek, D.S. (1990) The role of emotional abuse in physically abusive relationships. I: *Journal of Family Violence*, vol 5, no 2, s. 107–120.
- Fruzzetti, A.E. (1996) Causes and Consequences: Individual Distress in the Context of Couple Interactions. I: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol 64, no 6, s. 1192–1202.

- Ganley, A.L. (1998) Understanding Domestic Violence. I: *Improving the Health Care Response to Domestic Violence: A Resource Manual For Health Care Providers*. San Fransisco, Family Violence Prevention Fund.
- Gelles, R. & Harrop, J.W. (1989) Violence, battering, and psychological distress among women. I: *Journal of Interpersonal Violence*, vol 4, s. 400–420.
- Gelles, R. & Straus, M.A. (1998) *Intimate Violence*. New York, Simon and Schuster.
- Gerbert, B., Johnston, K., Caspers, N., Bleecker, T., Woods A., Rosenbaum A. (1996) Experiences of Battered Women in Health Care Settings: A Qualitative Study. I: *Women & Health*, vol 24, no 3, s. 1–17.
- Hangen, E. (1994): *Department of Social Services Interagency Domestic Violence Team Pilot Project: Program data evaluation*. Boston, MA: Massachusetts Department of Social Services.
- Hart, B. (1993) Battered women and the criminal justice system. I: *American Behavioral Scientist*, vol 35, no 5, s. 624–638.
- Harway, M. & O’Neil, J.M. (1999) *What Causes Men’s Violence Against Women?* Thousand Oaks, Sage.
- Heimer, G. & Nylén, L. (1999) *Kvinnomisshandel – den tysta epidemin*. Särtryck ur Nordisk Kriminalkrönika.
- Herskowitz, J. & Seck, M., (1990) Identification of drug and alcohol usage in child abuse cases i Massachusetts. I: *Substance abuse and family violence, part 2*, Boston: Massachusetts Dept. of Social Services.
- Holtzworth-Munroe, A. & Stuart, G.L. (1994) Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. I: *Psychological Bulletin*, vol 116, no 3, s. 476–497.
- Hotaling, G.T. & Sugarman, P. B. (1986) An analysis of risk matters in husband to wife violence: The current state of knowledge. I: *Violence and Victims*, vol 1, no 2, s. 101–124.
- Houskamp, B.M. & Foy, D. (1991) The assessment of posttraumatic stress disorder in battered women. I: *Journal of Interpersonal Violence*, vol 6, no 3, s. 367–375.
- Hydén, M. (1995) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm, Liber Utbildning.
- Hydén, M. (1999) Mäns ansvar & kvinnors motstånd, Fem teser om mäns våld mot kvinnor i nära relationer. I: *Socionomen* 6, s. 27–36.
- I pappans rike – om barn till misshandlade kvinnor*. (1999) Kvinno-jourerna i Södermanland.
- Jaffe, P.G, Wolfe, D.A. & Wilson. S.K. (1990) *Children of Battered Women*. Newbury Park, Sage.

- Johnson, M.P. (1995) Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. I: *Journal of Marriage and the Family*, vol 57, s. 283–294.
- Kaufman Kantor, G. & Jasinski, J.L. (1998) Dynamics and Risk Factors in Partner Violence. I: Jasinski, J.L. & Williams, L.M. (red) *Partner Violence. A Comprehensive Review of 20 Years of Research*, Thousand Oaks, Sage.
- Kelly, L. (2000) *No place like home?: domestic violence, women and children's safety and men's accountability*. Föreläsning vid Women's World Forum, Valencia 23–25 november, 2000.
- Kommunövergripande handlingsprogram för insatser vid våld mot kvinnor (1999)* Malmö kommun (Dnr 589/1998).
- Kostnader för våld mot kvinnor. En samhällsekonomisk studie*, Socialstyrelsen 2006
- Kvinnojourkunnskap: en översikt av kvinnojourernas kunskap om sexualiserat våld, speglad mot aktuell forskning (1994)* Folkhälsoinstitutet
- Kvinnor utsatta för sexualiserat våld (2000)* Rikskvinnocentrum, Akademiska sjukhuset Uppsala.
- Lagutskottets betänkande 1997/98: LU 12. *Vårdnad, boende och umgänge*.
- Leander, K. (1997) *Övergrepp mot kvinnor – vad kan göras?* Rapport från yrkesmedicinska enheten, 1997:5.
- Lehmann, P. (1997) The development of post-traumatic stress disorder (PTSD) in a sample of child witnesses to mother assault. I: *Journal of Family Violence*, vol 12, no 3, s. 241–257.
- Leventhal, B. & Lundy, S.E. (1999) *Same-Sex Domestic Violence. Strategies for Change*. Thousand Oaks, Sage.
- Lundgren, E. (1998) *Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier*. Stockholm, ROKS.
- Läkaren och brottsoffret, Sjukvårdens roll i omhändertagandet (1998)*, Brottsofferjourernas Riksförbund, Svenska Läkaresällskapet, Sveriges läkarförbund.
- Mahoney, P. & Williams, L. M. (1998) Sexual Assault in Marriage: Prevalence, Consequences, and Treatment of Wife Rape. I: Jasinski, J.L. & Williams, L.M. (red) *Partner Violence. A Comprehensive Review of 20 Years of Research*, Thousand Oaks, Sage.
- Malmö kommuns handbok: Att möta våld – Handbok för personal och andra som möter misshandlade kvinnor i Malmö*, under utgivning.
- McLeer, S.V. (1989) Education is not enough: A systems failure in protecting battered women. I: *Annals of Emergency Medicine*, vol 18, s. 651–653.

- Miller, W. R., & Rollnick, S. (1991) *Motivational interviewing*. New York, The Guilford Press.
- När vi möter en misshandlad kvinna – en guide för socialsekreterare i bemötandet av misshandlade kvinnor* (1997) Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst i samverkan med Stadsledningskontoret.
- Olsson, M. (1998) *Myndighetssamverkan vid våld mot kvinnor. En kartläggning*. Malmö SDF Södra Innerstaden.
- Osofsky, J.D. (1999) The Impact of Violence on Children. I *Domestic Violence and Children*, vol 9, no 3, s. 33–49.
- Payne, M. (1997) *Modern Social Work Theory*. London, Macmillan Press Ltd.
- Peled E., Eisikovits, Z., Enosh, G. & Winstock, Z. (2000) Choice and Empowerment for Battered Women Who Stay: Toward a Constructivist Model. I: *Social Work, Journal of the National Association of Social Workers*, vol 45, no 1, s. 9–25.
- Peled, E. & Davis, D. (1995) *Groupwork with Children of Battered Women*. Thousand Oaks, Sage.
- Proposition 1990/91:113. *Olika på lika villkor*.
- Proposition 1997/98:55. *Kvinnofrid*.
- Proposition 1997/98:7. *Vårdnad boende och umgänge*.
- Regner, G., Eliason, M. & Heuman, S. (1998) *Sekretesslagen, En kommentar*. Stockholm, Norstedts juridik.
- Roth, A. & Fonagy, P. (1996) *What Works For Whom? A Critical Review of Psychotherapy Research*. New York, The Guilford Press.
- Rying, M. (2000) *Dödligt våld i Sverige 1990–1996. En deskriptiv studie*. Stockholms universitet.
- Stark, E. & Flitcraft, A. (1995) Killing the beast within: Woman battering and female suicidality. I: *International Journal of Health Sciences*, vol 25, no 1, s. 43–64.
- Statens offentliga utredningar 1995:60. *Kvinnofrid. Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommissionen*. Stockholm.
- Straus, M. A. & Gelles, R. J. (1990): *Physical Violence in American Families*. New Brunswick, N J: Transaction Publishers.
- Sudermann, M & Jaffe, P. (1999) *A Handbook for Health and Social Service Providers and Educators on Children Exposed to Woman Abuse/Family Violence*. Ottawa, Family Violence Prevention Unit, Health Canada.
- Svedin, C. G. (2000) *Sexuella övergrepp mot barn. Behandling – en översikt*. Expertrapport, Socialstyrelsen.
- Terr, L. (1991) Childhood traumas: an outline and overview. I: *American*

Journal of Psychiatry, 140. s. 10–20.

U.S. Department of Justice/Bureau of Justice Statistics. (2000) *Homicide Trends in the U.S. – Intimate Homicide*. U.S. Department of Justice hem-sida på Internet, www.ojp.usdoj.gov/bjs/homicide/intimates.htm.

Understanding Violence Against Women (1996) National Research Council, Washington, D.C. National Academy Press.

Warshaw, C. & Ganley, A.L. (1998) *Improving the Health Care Response to Domestic Violence: A Resource Manual For Health Care Providers*. San Francisco, Family Violence Prevention Fund.

Warshaw, C. (1989) Limitations of the medical model in the care of battered women. I: *Gender and Society*, vol 3, no 4, s. 506–517.

Warshaw, C. (1997) Intimate Partner Abuse: Developing a Framework for Change. I: Medical Education. *Academic Medicine*, vol 72 Supplement, s. 26–37.

Weinehall, K. (1997) *Att växa upp i våldet närhet*. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.

West, C. W. (1998) Leaving a Second Closet. Outing Partner Violence in Same-Sex Couples. I: Jasinski, P. & Williams, P. (red) *Partner violence: a comprehensive review of 20 years of research*, Thousand Oaks, Sage.

Widding Hedin, L (1997) *Det kan hända vilken kvinna som helst*. Anama facklitteratur

Wolak, J. & Finkelhor, D. (1998) Children Exposed to Partner Violence. I: Jasinski, P. & Williams, P. (red) *Partner violence: a comprehensive review of 20 years of research*, Thousand Oaks, Sage.

Women's Treatment Program Manual (1998) Domestic Abuse Project, Minnesota, USA.

Årsredovisning för Manscentrum, Stockholm, 1999.